

НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ ЗА ЦЕО ОВАЈ САЗИВ:

ПРЕТПЛАТУ ПРИМА СРПСКО-КРАЉЕВСКА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА И СВЕ ПОШТЕ У СРБИЈИ

ЗА СРБИЈУ 5 ДИНАРА

ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ТОЛИКО ИСТО С ДОДАТКОМ ПОШТАРИНЕ

УРЕЂУЈЕ СЕКРЕТАР СКУПШТИНСКИ
РАЊКО ПЕТРОВИЋ

БРОЈ 31

ЧЕТВРТАК 15 ЈУЛА 1893

ГОДИНА III

29 САСТАНАК

6 јула 1893 у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК,

Дим. Катић

СЕКРЕТАР,

Алекса Ратарац

(НАСТАВАК)

(О оптужби, Марко Петровић).

Таквих послова могло се десити и бившој влади као и свакој, и никоме чикад неће ни на ум пасти, да их и за тако невинне неуспехе у послу државном, у колико би их било, оптужује јер сваки државник ради по свом убеђењу; он ради по својим назорима и резонима, у невином уверењу, да ће то бити добро и корисно по земљу, — па кад су ти државни резони и такви, да чак они траже и жртава за постигнуће каквог великог државног интереса, или за спас отаџбине, ако је на њу најашала каква опасност, и онда настаје питање, да таком државнику изда поверење или неповерење. Али злочин један државни, где се цела земља лиши својих уставних и законитих права, једно растроство у земљи, проливање крви грађана својих, обесвећење спокојства домаћег, не спада у врсту обичних грешака, које се могу десити државнику у послу државном, но то прелази у област насиља и државног злочина, који се не могу подвести под питања, која се казне поверењем или неповерењем народним, већ се казне по прописима Устава и закона о министарској одговорности. Није никаква тајна за нас, који се бавимо политиком по дуже времена, да кроз дуг низ, од 25 година, наш уставни живот за тако дуго времена није се могао да одомаћи у појмовима наше господе либералне са правом снагом и значајем својим, и он је у очима и схватању њиховом увек имао такав значај, какав није имао ни у једној државној земљи. По несрећи, то се исто може рећи и за странку напредну, која је владу у држави примила и наследила од либерала, а томе је узрок код нас у васпитању наших државника, који су увек хтели да своја дела протуре народу као дела и тежње народне, и ако им се народ очајно опирао, а међу тим и једни и други, увек су се старали, да, уводећи у Скупштину људе без поверења народног, имали су скривене намере да изфабрицирају себи на тај начин већину скупштинску и тако у суштини подјалове и изопаче уставност наше земље. Дуго се у нашој земљи мислило, да је свему овоме стању клица у старом нашем Уставу. Дошла је и промена тога Устава, али на жалост

није прошло још ни pune 3 године, а почело се понављати оно, што је под старим Уставом било, и почело се сумњати у моћ новог Устава. Али догађај, који је следовао после осмомесечних повреда Устава и гажења закона, — она црна клупа оптуженичка, на којој су имали част да поседу и одговарају г. г. министри од 9 августа, за своја дела од 9 августа до 1 априла ов. год., утврдио је и доказао, да у новом Уставу има и нових тековина, јер смо се уверили, да онај, који је позван да чува уставност и законитост у земљи у име и по сили Устава и закона државних, не може дуго седети на том месту, одакле се та дужност има да врши, ако је тачно и савесно не врши; тај неминовно мора пасти и доћи тамо, где су се ових дана налазили наша бив. г. г. министри из прошле злогласне владавине, и на које место, моје је тврдо уверење. Доћи ће и у будуће сви српски министри, ако се и кад се усуде да управљају земљом по начину, како су они управљали. Ја разумем то и такве прохтеве, да ко хоће самовласно да управља али без Устава и не у име Устава, но укинуги Устав и владати на своју властиту одговорност, тога још има у свету, у неуставним државама, — али не разумем те кукавичке државнике, који под фирмом уставности хоће да управљају неуставно на туђу одговорност, на одговорност бедних и безвесних мамелука, којима они диктују и заповедају у Скупштини, за њих заклањају своју одговорност а демонски се после кезе када ове беднике народ за то премлађује. Има срећних апсолутних монархија, где нема Устава, а има земаља, где је уставност, па ипак нису срећне; има апсолутних монархија срећних као што има и уставних, али то зависи од васпитања државника њихове државе, од мудрости и савесности њених управника. И ако господа либерали мисле, да је Устав несрећа за српску земљу, нека изађу отворено, нека га поцепају јавно, па нека мушки и јуначки узму управу земље у своје руке на потпуну своју одговорност, и нека се не крију под насиље, дубару и ујдурму са Уставом и уставним одредбама, јер онај је први начин чист и јасан, а овај је други са врло мирном и мучном ситуацијом, која сваки дан уноси пометње у живот грађана и сваки час је на ивици грађанског рата. И ја не делим мишљење једног оптуженог министра, који је казао да је свему овом у Србији узрок у томе, што нема ваљаних људи, — но ја тврдо верујем, да је свему томе до сада био узрок у томе, што је у врху државне управе било прохтева, који нису имали наслона ни на Уставу и законима с једне, нити на жељи и интересима народа с друге стране, — и друго, што је по несрећи, било вазда у Србији и таквих несавесних синова њених, који су хтели потпуно свесни, ставити се у службу тим недозвољеним прохтевима озго. Апетит на то трајао је до ових дана све за то, што још ни један државник у Србији, на жалост, није искусно заслужио казну, за ту своју несавесну похлупност за влашћу, — прохтева тих

биће и у будуће, ако се једном, снагом законске казне томе не стане на пут, — и у тој цели, — и само у тој, господо посланици, и поднесен је овај предлог за оптужбу бив. кабинета г. Авакумовића, те да се даде народу у Србији доказа, да закони у Србији нису више научина, кроз коју велики кривци пролећу, а само се мали хватају. И ја ни мало не сумњам да у овом дому народних представника неће бити ни једног, који неће хтети испунити своју дужност, — гласајући за поднесену оптужбу — да се у Србији стече уверење, да је Уставу враћена важност, да су закони у Србији опет задобили сву своју моћ.

Господо! Има дужности мучних и тешких, које човек мора да испуни, хтео не хтео, и ако их не испуни он је крив, он често пада за то и одговара, — и ту нема милосрђа ни опроштаја. У те и такве дужности спада и дужност војевати и гинути за своју земљу. Дужност министарска не спада у ред тих дужности, она се ником не намеће, па да је, ако је за њу неспособан, није могао избећи. За њу се чак и јагме поплашени властољупци, они тамо трче и кад места ни потребе за њих нема, они се као што рекох јагме за та места; они за та места нису ни роком везани као за војену службу, — они одатле могу одступити кад год хоће и чим осете да им посао тамо не иде како треба, — али опет понављам, проклето властољубље и надувена сујета веже их тамо и тада, када су за то место јавно неспремни, очито неподобни, па чак и тада, када виде и сами да тамо зло раде и да их одатле гони јаук, писка и проклетство народно.

Ако се, дакле, по обавези законској морају вршити извесне дужности и преко воље, не мора се министровати. Које год памет и спрема смета да министрује и који за свој рад као министар може дати одговора, тај нека не седи на министарској столици, не нека склопи своје књиге, па нека иде кући. Наћи ће се људи, који ће умети министровати како Устав и закони прописују и како интерес земље и расположење већине народа захтева (*Одобравање*). Господа Намесници, отпуштајући владу Николе Пашића, казали су да је отпуштају са разлога, што не могу да испуне захтев влади, и не могу да допусте да се сазове Скупштина у ванредни сазив, те да реши трговачке уговоре и изврши избор трећег Намесника. Баш на питању трећег Намесника, заостала у животу два краљевска Намесника и нашили су да по Уставу ванредна Скупштина не може да бира трећег Намесника. Али, шта смо доживели? Доживели смо то, да је прошло време редовне Скупштине и да је ипак сазвана ванредна Скупштина да врши избор трећег Намесника; — велим ванредна, јер Скупштина сазвана 25 марта није била редовна већ ванредна. Самим тим фактом г. г. Намесници утерали су себе у лаж, да су Пашићев кабинет отпустили за то, што нису могли да се сложе са владом у том: да и ванредни сазив може бирати Намесника, и овим фактом непобитно дали су доказа да нису имали чисте намере, кад су отпустили Пашићеву владу, јер су спремни решење тог питања баш за ванредну Скупштину. И то је јасан доказ, да озго није било довољно потпуне воље да имају уза се владу моћну и снажну, него им је баш конвенирало, да имају једну немоћну измеђарску владу, која ће њиховим скривеним прохтевима служити, а на штету и Престола и земље. Ја не кривим на послетку толико њих, Намеснике. У природи људској урођена је себичност, и тежња за надмоћношћу над другим — а међу тим и ми и цела Србија упозната је била јасно са урођеним амбицијама, себичношћу и неограниченим властољубљем и користољубљем заостала два Краљевска Намесника, — које им је и диктовало да отпусте једну таку моћну владу, каква је била влада г. Пашића, са којом нису могли потпуно да експериментирају по својим злим навикама. Али, господо, крива је влада Авакумовићева, која је све то знала, и која је свесно и драговољно ушла у службу злим смеровима намесничтва, те да у тој служби намири и своје тесногруде партизанске прохтеве, а све на штету ове намучене и напаћене земље, на штету законитог стања, спокојства, реда, мира и напретка њеног. Криви су, велим, они, који су улазили у службу тих поганих и неискрених смерова намесничких, који су се дали за те рачуне купити, који су се примили измеђар-

ске службе за рачун болесне амбиције два старца. То се не може допустити и опростити из сасвим простих државних интереса и законитог стања једне земље, ипаче ће бити русваја у земљи, и онда би ми примили одговорност на себе, што смо допустили, да кривци избегну казну за таква дела.

Један оптужени г. министар, бранећи се, казао је: кад сте ви владали, под крњим намесничством четири и по године, за што нам нисте допустили до и ми са тим крњим намесничством владамо две и по године, да пунолетства Краљева. Ја не знам како се може назвати тај резон г. оптуженог министра, кад је јасно, да је влада радикална баш и пала за то, што је хтела да попуни то крње намесничство, и да су либерали дошли да спрече, да се намесничство не попуни кад треба. Према томе јасан је доказ, да г. оптужени министар, немајући стварних доказа за одбрану, служио се вицевицама и доскопницама адвокатским.

Исти господин министар оптужени казао је, да је први април неуставан. Ја то потискујем. Неуставна је била и француска револуција, а тако исто су неуставни и сви ванредни прекрети у историји светских великих догађаја. Али народ је све те велике прекрете благословио, и они су тог часа добили уставну санкцију. И народ српски, једнодушно је благословио нашу априлску револуцију, и она је тог часа добила своју уставну санкцију, а што је народ благословио већином својом, све је то уставно (*Тако је*). Дакле, нека је благословен 1 април као неуставно дело, јер нека је благословио народ српски, а наши државници треба једном да се свикну, да оно, што народ благослови да је то уставно, да је то законито. Али, тако исто, треба да су, сви државници спремни, да за све оно, што они неуставно ураде а народ то не одобри, да за то поднесу на себи заслужену казну, као што они први приме заслужену славу и признање. —

Даље г. оптужени министар Рибарац, тврдећи да у Србији нема услова за револуцију, рече: да тих услова нема за револуцију од оног доба, од кад је један од наших другова потписао честитку Николи Христићу. На тај навод ја ћу само велико одговорити. Мени се чини, да о томе питању најмање може и најмање има права да говори онај министар, који седи на оптуженичкој клупи, јер да није било услова за револуцију, он не би седео ту, где је тога часа седео, када је ове речи изговорио. А што није било баш праве, кржаве, или тако зване црвене револуције, то има једино да захвали великодушности и родољубивом пожртвовању и прегњућу нашег милостивог Краља, иначе, ја сам тврдо уверен, да није било у овоме патриотског подухвата Краљевог, оптужени г. министар не би седео ту, но може бити он би одговарао на Карабурми, а не би одговарао пред Скупштином. Али, опет велим, за то има само захвалити патриотизму и племенитом потраживању нашег милостивог Краља, који је пресекао оно, што је народ имао да изврши. На томе имамо нашег племенитог Краља да благодаримо и ми и цела Србија, јер је наш витешки и млади Краљ то све извршио са много мање жртава, но што би иначе могло бити, а са много користи и за Престо и за народ. Дакле, нека никога не храбри то, да у Србији нема елемената, који ће бити вољни, да се жртвују за уставност и законитост ове земље, кад они дођу у питање, јер поднете жртве за осам месеци либералне владе довољно доказују, да у Србији има елемената не за револуцију, него да бране уставност и законитост ове земље (*Тако је*).

Бранећи суверенитет Скупштине у избору посланика на место покојног Вучковића, што није на време нов избор одређен, г. оптужени министар правдао је своје гледиште и држање у том питању тиме, да очува вели, имунитет, скупштински. Ја се клањам томе резону, и тој тежњи г. министра, и ми данас не би имали резона да говоримо о оптужби министра, да је доиста тако рађено и да су толико прирасла била к срцу оптужене владе права скупштинска. Али, колико има доследности у резонима оптуженог г. министра, види се у овом, што он одмах за тим, говорећи о 3 тачки оптужбе за повреду Устава продужењем трговинског уговора, не само више да се не ослања на тај резон на чување права скупштинских, јер су она ту јасно и очито погажена, а са њима и чл. 52. Устава,

по се он одмах у одбрани својој брани чувањем неких интереса државних, а који ни у колику нису могли бити угрођени, да се испунило оно, што прописује чл. 52 Устава државног. Тај члан императивно заповеда, да уговоре са страним државама само Скупштина закључује. Влада је сама старом уговору дала силу, коју он није имао преко одређеног рока, а то је толико, колико и нов уговор закључити. Она је ово учинила само за то, што није смела благовремено изаћи пред народ са изборима. Дакле, кад је влада избегла да нареди избор на место умрлог посланика Вучковића из разлога, да у томе очува некаква права скупштинска, за што онда није доследно томе и овде поштовала очита и несумњива права скупштинска, која јој прописује чл. 52 Устава, по њих је она неуставно и ненадлежно приграбила себи, дајући продужну важност преко рока истеклом трговинском уговору, које право несумњиво само Скупштини припада. Г. Рибарац и Авакумовић као чланови уставотворног одбора врло добро знају, да је било дошло у томе одбору до прекида са краљем Милоном, што је он хтео да у тим међународним односима задржи себи, односно влади својој, више права, и тек последње вече Краљ је нашао за добро да учини уступак већини уставотворног одбора и да допусти, да у Устав уђе одредба, да у питањима међународним ништа не може бити утврђено и узаконено без пристанка Народне Скупштине.

Кад је то тако, господо, јасно унесено у нов Устав, онда се мени чини да је и свака влада а нарочито влада, у којој су седели и скоро прву реч водили и по неки чланови уставотворног одбора, који добро знају, колико је уставотворни одбор много полагао на то право скупштинско, да су за њега вољни били жртвовати и добитак нашег новог Устава, онда су они на првом месту, као и сваки патриота у земљи дужни били да чувају Устав од повреде у овом врло важном делу његовом, у толико више, што су питања међународна најопаснија за сваку државу, а нарочито за мале, као што је Србија, јер се та питања, ако се и када се у њима погрешни не могу мењати нашом једностраном вољом и уређују се за дуже време.

Господо! Све погрешке у унутарњој политици народ ће лако поправити, али погрешке у међународним односима и у међународном питању не могу целе генерације да поправе и од њих ићи и најудаљеније потомство, од њих долази земља у опасност за свој опстанак и своју како политичку тако и економску независност. За то ја кажем, да Скупштина треба веома суверенитет да чува и ова своја права у питањима међународне природе, јер неке повреде Устава учињене у нашим унутарњим односима, не могу никад тако кобно бити по земљу и могу се некад и опростити, али овако опасне уставне повреде, ја држим, да их никад не треба праштати јер, праштањем оваквих повреда Устава, створили би смо опасну практику да би се једне ноћи могла Србија предати странцима, да Србија једног дана не буде више својина српског народа. (Тако је).

Шта се догађало са нашим општинама, какав се русвај и криш по њима правно, излично је да се и говори о томе. Ми смо сви очевидни тога. Тужба не обухвата ни стотинити део. Ток ислеђења изнеће што шта више, а ја се надам и тврдо верујем да ће много јада и чемера ислеђење изнети, што ми данас овде не можемо да изнесемо и побројимо. За то ћу тај део оптужбе прећи ћутке, о њему тужба и суврше јасно говори и своје наводе документима утврђује, и одговорност владе по томе, а нарочито надлежног министра не подлежи никаквој сумњи код тако свежје успомене, код свих нас и целе земље, за она јавна насиља, која су се вршила по нашим општинама до те мере да је већ и крв грађанска на све стране наше земље проливена.

Министар, не могући бранити се до краја у овом противуставном изгреду на права грађана, казао је једном приликом „на дозвољено је да се у уставној борби по нека већина и удурма употреби“. Ја држим, господо, да међу нама обичним грађанима то може и бити дозвољено донекле, али и ту свака часна странка каже да се не прекораче границе тога

експериментисања у уставној борби, али држава, као држава, са свога положаја и преко својих државних плаћених органа, које не плаћа странка једна по цео народ у држави, не сме да се меша у ову борбу и помаже ову или ону странку; — држава не сме да буде представник једне политичке странке у Србији у борби партиској. Међу тим, ја ћу вам прочитати само један акт једнога писара, који је представник државне власти.

На сам дан избора овакав је акт растурен у свима изборним местима.

Господине!

Услед нереди у Драгачеву и поватаних писам, ухапшени су сви прваци радикални данас у Београду.

Ово ће те сад одмах објавити угледним људима из све три политичке партије, а радикалима нарочито важњу објавити, како их њихове вође, који су у апсу данас за бунт и преврат у земљи воде оном странишницом, којом се губи живот и имање.

Кад ово писмо саопштите највиђенијим људима од све три политичке партије, ви ће те га задржати за своју поверљиву архиву.

24 фебруара 1893 год.

Обреновац.

За начелника,
срески писар,
Ак. М. Савић.

Господину Андреји Кузмановићу,

председнику општине у Јошеви.

Видите, господо посланици, ово један срески чиновник пише званично свима општинама, и зар то није онда јавно застрашивање народа и ометање његовог тиме на дан избора, да се уплаши и збуни, те да не сме дати по свом уставном праву глас свој за онога, за кога би хтео и желео. — Да је овако што ухваћено на дан избора од противне стране које, на штету либералне странке, тај би тога часа био окован и уапшен. Наша су и најневније денеше тих дана обустављане, а овде органи министрови, органи државни, прокламују на дан избора у целој земљи једну страшну лаж, која је у велико могла да збуни и омете народ, а то је и јасним прописима изборног закона и целим духом и смислом његовим и уставним забрањено да чине и прости грађани, па зар то, господо, није уставни злочин јаван и доказан? За ово је све знао министар, ово је достављено њему, ово је публиковано преко новина, али он се правда и вели, да су много што шта радили неспремни органи његови на своју руку. Међу тим, ми сви знамо да нисмо прочитали ни један указ којим је такав чиновник отпуштен, те да се тиме да доказа да тај акт није дело владе него дело његово.

На жалост, један чиновник, који је на квантум убијао мирне људе осигуран је и премештен за своја крвава дела у пожаревачки суд, да тамо нађе сигурно склониште против § 76. Ја не могу да разумем колико дрскости може да има човек, који може такво лице да шаље у суд, ово је осигура некретно место, те да га награди за то, што је пролевао крв грађанску, а овамо да се овде јавно правда да он није знао ни одобравао то, што су радили његови органи на своју руку. Така одбрана, господо, од човека државника, који је до јуче по несрећи отправљао врло важне државне послове и управљао унутрашњом политиком своје земље, — није одбрана државника за дела државна, — тако се бране само пилићари и пржибабе. —

Оптужени г. министар Рибарац чак и сажалева таке појаве, које су се могле десити под његовом управом Али, господо, да ли је тај осећај искрен? Ја не знам, кад једна влада сажалева појаве, кад једна влада сажалева мучно уставно стање у својој земљи, шта њој може бити дужност друга у том случају до та, да она треба да да оставку и да тиме не само

пресеце и прекинути то стање, но да да и видна доказа да није ни она вољна била да се тако што догоди, јер је то доказ, што се мимо њене воље догађа да она није за то место на коме је, а не, да, сажалевајући догађаје, још једнако остаје на истом месту и чека да се ти догађаји понављају и да се она чак и насилно ушине да ту остане, како би се ваљда ти немилли догађаји, које и она фарисејски сажалева, могли понављати, — иначе друге логике уставне и у опште здраве за то нема. И мени се чини да у целој тој њиховој одбрани и правдању за то, врло мало има ту и искренности и логичке следствености у одбрани оптужених министара.

Једно од најделикатнијих питања, питање је о употреби војске у заплету између владе и народа за прошлих осам месеци. Ја вам искрено исповедам, да ме као патриоту јако боли, што сам у томе видео на челу војене управе тога доба, потомка славних Богичевића, потомка са славним фамилијарним традицијама, на кога је Србија имала права много више да полагаје својих лепих и великих нада, на кога је, ја вам јавно исповедам, много и полагала.

Господин министар у одбрани својој казао је, колико је могао казати, али цела одбрана није могла дати доказа да у целој употреби војске није било и његове кривице. Ја признајем, да командант као командант које трупе, не сме испитивати за побуде са којих му се налаже да се војска употреби и са којих је војска употребљена, — али министар војени, као министар и члан владе, треба да испитује побуде, треба да испитује да ли допста има нужде и потребе за употребу војске и да ли је то у интересу земље, за што се војска упрогребљује? Међу тим, он нам нигде не износи ни један озбиљан разлог, ни један стварни државни резон, да је збиља било опасности за земљу или потребе за какав успех државни ради кога је војска употребљена осим, ако и г. министар војени мисли и верује, да је позив војске, да проливањем крви грађанске повраћа некаку, до сад нечувену у уставном свету *насилну равнотежу партијску*.

Даље оптужени г. министар Рибарац у своме одговору вели: да је наша војска била дата многим потчињеним органима његовим на употребу, у чију памет није ни сам много полагао, што је, господо, и сувише жалосно и страшно. И кад он господо то признаје овако јавно, пред лицем целе земље, и то још и својом званичном преписком тврди, онда није никакво чудо, што нам се у том несретном стању и већих несрећа није десило у земљи нашој. И право да вам кажем, пред овом појавом, за мене настаје питање, па ко је био луђи у тим часовима, да ли ти органи државни, којима је министар дао у руке не само извршну моћ, — но још и извршну силу и снагу у лицу српске војске — а признаје јавно да није много полагао на њихову памет, — или је од њих луђи и сам њихов министар, који им је са пуно свести да су такви, ипак давао на расположење, не само моћ и право извршне власти, но и снагу државну у лицу српске војске.

И господо! ако је и ово државни резон, са којим се могу и смеду да бране државници за своја државничка дела, ја онда не знам шта не би могао бити државни резон у том смислу?!

Војска је, вели се, потпора отаџбине и чувар реда и законитости, чл. 1 зак. војеног. Кад је г. министар војни одговарао, ја сам чекао да изнесе факта, да је био у питању мир, ред и законитост у земљи, па онда да се разреши и од одговорности, што је по горњем пропису законском дао војску на употребу државној власти. Али, на жалост, не само из одговора г. мин. војеног, но из одбране свих оптужених министара, ја не видех ни један озбиљан разлог за употребу војске, осим пуне обести и прохтева владиног, да поштима општине од већине и преда њихову управу мањини лебералној у руке. Зар је то немир државни и бунт, где једна општина од 314 пореских глава, по самом извештају министра, каже: *„Ја сам законита општина и не дозволавам никоме да ми отима оно, што ми по закону припада“*. И то своје право доказују људи Уставом и законом у једној, а решењем највеће државне власти у другој руди. Ја не мислим да је ту било

опасности по ред државни — и ако га је било, на жалост, њега је изазвала власт државна, — него држим, да је та општина више бранила и ред и законитост у земљи, него министар, и ту законитост бранила је од министра српског, од власти српске и од војске српске.

Члан 314 војно-судске уредбе каже: војска ће се употребити, кад је законитост и јавни ред у опасности. Ја вам опет понављам, да министар ничим не доказује да је ма где било опасности за ред и законитост у земљи, и да све што се своди за употребу војске, своди се на то, да се отму општине, да се народ застраши, да се измајсторине оно, што се није могло да изврши прописаним уставним, законитим легалним путем и начином, да се створи већина од мањине а мањина од већине и да се изврши оно, за што је влада од 9 авг. дошла, да поврати неку бедну партијску равнотежу. Ја не знам докле ће те сулудасте равнотеже наших тако бедних државника изводити Србију и народ српски на касапницу и спречавати њен напредак и бољитак. Мени је жао што у одбрани министра унутрашњих дела изгледа као да пада одговорност на млађе органе, а у неколико и на војску.

Из одговора г. министра изгледа, као да ми војску оптужујемо. Не, господо, нека је слава и част војсци, која није испитивала побуде, него је вршила своју дужност. То је правило за сваку војску, која верно служи реду и дисциплини војене службе. Ја позивам српску војску да увек врши своју дужност, без испитивања побуда, али старају се да српском војском не управљају људи са сулудом памећу, како их назва на жалост и сам министар, који их је ту поставио и тај им важан посао поверио. Трудићу се да и на српским министарским столицама седе људи са више памети и бољим познавањем људи, којима дају власт у руке и са више љубави к законитости, реду и миру своје државе и свог народа; да седе тамо људи, који ће са више памети и патриотског осећања ценити, где да употребе војену снагу своје земље, а да не седе људи, који шаљу будале да српску војску употребе и онде, где њен позив није.

Сад ћу да кажем неколико речи о најважнијој тачки XI оптужбе. Ја не знам да ли је где г. министар, који се овде усмено бранио, био тако мршав у одбрани, као што је био у одбрани на тач. XI оптужбе.

Шта је све предходило изборној скупштинској радњи, целој је земљи познато, као што је и то познато, да на дан избора ипак влада није могла да отме за себе већину. Исто тако познато је и то из поднесених докумената, да је јавно наређивано, да отимају бирачка акта, и да их, несрећена у глав. бирачком одбору прерађују и фалсифицирају капетани и начелници по својим канцеларијама, те да оно, што нису могли отети силом на изборима, надокнаде фалсификатом изборних аката. Државне власти спречавале су председничке бирачких одбора пред лицем његовим, тужбе су стизале њему и намесништву и за њега је све то данас тајна, јер вели, да му се није нико на то жалио, и да му је то све непознато. Мени се чини, да ништа бедније, ништа мизерније у одбрану своју и о себи и о свом државничком карактеру није могао казати по то, што је по томе рекао оптужени г. мин. Рибарац. Да један министар тако крупне догађаје, који се у његовој држави и од његових власти у тако озбиљним часовима, као што је изборно стање једне земље, ништа не зна, а овамо се брине о чувању поретка, који није нигде био угрожен, и кад државна власт врши разбојништва по земљи, спречавајући, па чак и апсећи председничке бирачких одбора, министар да не зна о томе ништа, чак кад се то и у самој престоници врши на очима самог министра, кад о томе знају чак и намесници, што се види из поднесених докумената, све велим то бранити тиме, да се за то тада није знало, то је дрско одрицање јавне истине, то је прави кукавичлук! — Па ја не знам, господо, да ли има на свету државника, који би се очајнички и кукавички бранио, као што се бранио министар код ове тачке. Доказано је, да се водила отворена преписка и са начелником окр. рудничког, са председником бирачког одбора књажевачког, да се омете и изопачи изборно стање. Мени се чини, да то не би доли-

ковало ни онеме, који украде ћурку, па га доведу пред капетана, да за то одговара, да се тако кукавички брани, одричући јавна факта целом свету позната, а камо ли онеме, који је осам месеци Србијом управљао, а врло дуго се разметао својом државничком намећу и својом државничком мудрошћу и увиђавношћу.

Ја желим, да Србија никад не доживи ни једног министра, који би имао и за овака дела да се брани, а још више јој желим, да не доживи ни једног свог сина ни државника, да се тако слабо и кукавички брани, за своја државничка дела, како се бранио оптужени министар Рибарац, већ желим да, ако кад год и доживе српски министри да одговарају за своја државна дела своје народу, да одговарају као немачки Визмарк, што је одговарао свом народу, а да не одговарају овако као пилићари, као што су одговарали овде вајни српски министри. — Г. министар правда се: „да њему није познат био однос посланика у Скупштини, и вели, ја сам имао да санкционисем оно, што ми је од Скупштине дошло.“ Међу тим, нама је добро познато свима, да је г. Рибарац, и као посланик и као министар био у седницама скупштинским; и да му је стање у Скупштини као и целој влади познато било, и што је још важније, њима је у дужности као влади, да знају стање, које је у Скупштини, и да према истом подесе своје, владино држање. Тако исто нама је познато, да је баш цела влада седела овде и знала и морала знати колико има посланика у Скупштини, када је опозиција изашла. И, господо, кад се и то очито одриче, мени се чини, да то није одбрана ни државничка ни часна, и која не доликује ни једном обичном кривцу, а још мање државницима, и мени се чини, да за такве људе нити сме и може бити никаква призрења ни великодушности, јер су дрским делима као влада штетили интересе српске, а оваком одбрапом наносе срам и образ у српском.

У одбрани својој један оптужени г. министар каже: да је целу ову оптужбу освети над њима и да смо намерно с њом дошли само да уништите либерале са овом оптужбом. Ја ћу бити кратак, јер овде је одговор наш и лак и јасан за сваког, јер и ја и сваки наметан зна, да нико није оштетио либерале и њихову странку, но сами њихови овакви бедни државници, као чланови те странке, и ја мислим да нико не може уништити либерале онако, као што их је уништио Ристић и Велимарковић, Авакумовић и Рибарац, и мени је жао, да су и озбиљни људи, ако и колико их има у тој странци, својом сарадњом, или и прећутном пасивношћу могли и хтели примити и на себе сву тежину одговорности за дела почињена од њихових партијских пријатеља и другова за прошлих 8 месеци њихове владавине. Странку, господо, ни једну није могао да уништи нико други него сопствена странкина дела. Ако и радикална странка дође кад год до оваке пронасти, може дотле доћи не од својих противника него од тога, ако заборави на поштовање закона и на дужности спрам отаџбине; ако заборави на дужности своје, које има на себи свака странка на влади, — и што је још жалосније, ако у вршењу тих својих дужности спрам народа, отаџбине и Краља свог, пође оним правцем и трагом, којим су ишла г.г. либерални министри за доба своје злосретне владавине. И можемо и ми после, и наши министри, ако заслужи да седну на ову прву оптужничку клупу, тужити се и вајкати на друге и тумачити то као дело туђе освете. Али све се то тада неће чути ни уважавати, као што се то ни данас не сме у интересу земље, њеног мира и спокојства, ради снаге, морала политичког у овој земљи чути и уважавати. — Ја опет понављам, као год што добри и ваљани државници имају права на награду и признање свога народа, које им он не сме отказати, исто тако имају и дужност сви они, који се огреше управом својом над народом, о њега и његове интересе, да подлегну и казни, која их за то чека.

Оптужени министар, г. Рибарац, правдајући себе и свој рад, за који се оптужује, пожалио се поред осталог и на држање радикалне штампе спрам њих и њихове владавине, позивајући се на један обичан чланак са филозофским, и како

резултати данашњег стања тврде, правилним поставкама, који је чланак носио наслов: „Што горе, то боље“.

Међу тим, г. Рибарац преврћа држање опозиционе штампе целе, док су радикали били пређе на влади па и данас, и што је још жалосније, преврћа писање самог полувладиног органа владиног за време њихове владавине, у коме је писало поред осталих страхота и то: да ће се они, т. ј. либерали, као владајућа странка, ваљда заједно са целом владом, — „*присестити крвљу радикалном*“, а у фебруару месецу, дакле баш око избора, да ли пре или после, писало је у једном броју полувладиног органа: „*да је њихов св. завет и аманет*“, — као владајуће странке заједно ваљда са целом владом — *да истребе радикале са лица земље српске*.“ И ко су то господа радикали, чијом крвљу прети да се присести владајућа странка и влада и које мисле да истребе са лица земље српске? — То су, господо, ни више ни мање но 95% народа српског.

Па не само то, — не само да је странка и влада шљала такве поруке у то доба народу српском, за које се г. Рибарац жали на држање радикалне штампе, — но се тада нама радикалима, — то јест, 95% народу српском и од представника круне и краљевске власти јавно довикивало, да ће нам они — један од господа краљевских намесника, по калдрми београдској разбацивати наше месо радикалско, — на опет се оптужени г. министар Рибарац жали на недозвољено држање наше опозиционе штампе.

Не, господо, то је дрскост над дрскости кад један представник Круне, један Намесник јавно каже како ће он по калдрми разносити месо радикала, и кад орган владе прича: како ће се они присестити радикалном крвљу и како ће они да униште радикалну странку, па се све то доведе у везу са њиховом целом радњом, оним мукама и патњама народа српског из тога доба, оном невином проливењем крвљу српских грађана: онда човеку и са обичном намећу чудно пада овака њихова одбрана. Он је казао да смо ми раздраживали народ тиме што смо само рекли „што горе, то боље“. Последница је тога довазала, да је, што су они горе радили, боље било. И снага народна сурвала је снажније величине, које су уобразиле биле, да се тако лако може неко причешћивати крвљу његовом, разбацивати по калдрми месо његово и уништити народ са лица српске земље. Сад још остаје, да им неумитна правда и своју осуду изрекче за таку њихову радњу.

Нека ми дозволи поштовани г. Гарашанин, да учиним не колико примедба и на његов говор, који се може више узети као позорница продукција, но као озбиљан предлог по овом питању. Г. Гарашанин нам наговештава у свом говору озбиљност места, у коме смо и подсећа нас на заклетву, на коју смо се заклели. Ја сам одмах у почетку, мог говора у овом св. дому, нагласио, да озбиљност места, она света дужност наша на спрам овог места и она света и значајна заклетва наша, да ћемо чувати и бранити устав и законе земаљске, налажу нам, да сви настанемо те да у овој земљи повратимо моћ и снагу законима, Устав да одржимо у важности и да подигнемо политички морал у овој земљи.

И верујте ми, да баш у овој оптужби, којом се оптужују бивши министри, да баш у њој леже гаранције, да се поврати важност Уставу а законима сила, и да повратимо политички морал у нашој земљи, кад повучемо све одговорне за неуставна и незаконита дела своја да одговарају за та своја дела, као што одговарају и остали злочинци мањи за своја мања дела. На послетку, да је г. Гарашанин покушао ма и једном речи да докаже невиност оптужених министара, да обвалификује њихове кривице и кривична дела као ситна, да се потрудио да то и докаже, можда би ми и следовали његовом савету и предлогу, да се све што је било преда забораву и да се братски сви измиримо. Али, неодритати постојање крвавих и злочинних дела, но их прећутно и признавати, па тражити да се преко њих пређе са неком великодушношћу, мени се бар чини, да у нашој држави, где те појаве нису прве, нису од јуче, но где се оне понављају кроз скоро пола века, не може тај предлог наћи никакво одзива. — На послетку ми

бисмо то све могли и великодушно опростити, али не знамо да ли хтећи и моћи опростити пале жртве и њихове удовице и сиротиња, да ли ће то моћи и хтећи опростити они паћеници и мученици, који су зимом по цичи и љутој зими оковани хладним оковима, који су им скидали кожу и месо са руку и ногу, да ли ће, велим, они то хтећи и моћи опростити. А ми по неки, којима је место свега тога, либерална полиција чинила и то мало дворбе на зборовима, зар и можемо „великодушно“ и опростити им. Г. Гарашанин чак одриче да је ово створено стање последица борбе народне, последица свега оног, што се догодило за 8 месеци а може бити и пре 8 месеци. Он све то приписује некој прилично „провидној“ сили, која све то супрема и извршује. То је апстрактан појам, који се може да тумачи и овако и онако. Али, према догађајима, који су трајали 8 месеци, према крвавој грађанској, која је све ово издржала, према поднетим жртвама, према свему оном како су текли послови јавног живота за прошлих 8 месеци, — мени се чини, да би се све то извршило и на други начин, истина са многим жртвама, да није било велике звезде из дома Обреновића, која је то све будним оком пратила и кад је време дошло мирно и срећно пресекала. Ја вам гарантујем да би се ово стање свршило и на други начин, да није овако свршено, али са много више жртава. Ја могу честитати, што је Србија одајала Краља, који је неограниченом љубављу према народу извршио онако дело, које је у историји света јединствено: кажем вам да је ово у историји светској јединствен догађај, да један Краљ изврши револуцију у корист Народа као што је то учинио Наш млади Краљ Александар (Скупштина се одазва са „живео“). Бар мене г. Гарашанин не може убедити, да би то могла да изврши каква невидљива сила, да није било, несрећном осмомесечном владавином припремљено и сувине много услова, да се то велико дело, тако јевтино и тако славно дало извести. Ја бих позвао г. Гарашанина, да у данашњим приликама, оваким какве су данас, изволи послужити се и сам том невидљивом силом за овака дела, ако сме рачунати на какав повољан успех. А ако по несрећи Србија кад год доживи стање и прилике, које је преживела за прошлих 8 месеци либ. владавине, свака ће бити сила и тајна и привидна, који се стави на чело народа за одбрану његових права и његовог живота.

Господин Гарашанин можда врло правилно каже, да су Намесници извор свију несрећа, које смо у земљи доживели. Па, господе, и ја тврдим и ја отворено кажем да г. г. намесници нису били невини жагавци у овом стању, и да би и њих требало зато да постигне заслужена казна. Но нека г. Гарашанин нађе у Уставу и закону ослонаца, нека напише по петом тужбу и против намесника, дајем му моју часну реч да ћу је први потписати после г. Гарашанина (Чује се: Сви ћемо); али, мени се чини, да у ово озбиљно не верује ни сам г. Гарашанин, то је једно, а друго, да ми, оптужујући преставнике круне да би тиме заводили наш правилни уставни живот на странпутице неуставне и противне правилном смислу Устава.

Господе! Краљеви и владари владају а државом у уставним земљама министри са Скупштином управљају, и за ту управу по свима уставним прописима и појмовима, не само код нас и по нашем Уставу, но и код свију уставних држава, и по свима светским Уставима, и озбиљни државници не гледају ко седи на престолу, него ко управља земљом. Господе, у свима уставним земљама Круна је само једна форма државна, један центар или регулатор, који регулише уставне односе у земљи и своди их у њихов уставни колосек, док је влада и Скупштина главни чинилац у држави. И докле на таквом високом месту као што је влада не буду људи са поганим ћефовима и прохтевима, који хоће за рачун странке своје, на рачун свог личног задовољства и своје личне сујете и властљубља да жртвују и земљу и народ, дотле нема опасности да се може у једној уставној земљи догодити оно, што се у нас догађало за пуних 8 месеци. Али, тако исто, докле год у једној држави има и таквих људи и бедних државника, који хоће да уђу хораво у службу некаквим прикривеним намерама ма чијим то било, дотле нема никакве сигурности, ни за уставност ни за

правилан развој у земљи, ма на престолу седео Краљ или његову власт вршило и како крће намесништво. И опет понављам, ради јаснијег поимања и правилнијег схватања и оцене овог питања, које г. Гарашанин хоће да скрене на странпутицу, да докле год у Србији имаде синова њених, који ће хтећи пристајати да ступе у службу само једне политичке странке или личних прохтева, били они намеснички или краљевски, све једно, дотле ће бити и Краљева и Намесника, који ће можда хтећи да се послуже и таквом државничком службом својих државника, па ма и не ишле вазда у корист народа. За то ми смо позвани да одавде и са овог места не дамо никад таквим државницима, бар за будућност, да дођу тамо са таквим прохтевима. А да сачувамо земљу од овога што се досад догађало, треба да осете за то осуду законску сви они, који су се о ова уставна правила огрешили, јер то ће бити лек против свих других у будуће, да они не греше, јер знам да није баш пријатно седети на клупи оптуженичкој ни обичним људима, а још мање г. г. министрима. Поред изнесених разлога зашто не би могао поћи за овом помирљивом политиком г. Гарашанина, још ме уздржава од идеја за његовом политиком и та околност, што сам се уверио, нарочито у последње време, да *јавна политика* г. Гарашанина и његових другова, у чије нам је име он тако вели и изнео свој предлог, нема своје сталности, и његова политика, нарочито у превртљивим приликама последње године изгледала је врло колебљива, јер док су били радикали на влади, он је са приличном оштрином у органоу своје странке нападао либералну политику у целој њеној прошлости, а особито г. г. краљевске Намеснике за њихово држање у политици, и ту сам политику разумевао, пошто је то традиционална политика њихове странке. Кад су пали радикали са владе и дошли либерали на владу, г. Гарашанин и његова странка предусрели су тај преврат у политици наше земље свом оштрином опозиционог такта. Али та срџба не потраје ни пуних десет дана, фронт се окрете, и у колико су у Србији либерална влада и њене власти са благословом намесништва више зла чинили, у толико је напредна странка све више попуштала од свог опозиционог држања, да се доживело чак и то, да баш оних дана, кад се крв грађана из радикалне странке потоцима лије по Србији, прваке напредне странке пресреће либерална полиција са свом помном своје полицијске качкете. То је све трајало тако до пред саме изборе, и када смо ми радикали, преко свог органа позивали г. г. напредњаке, да се отворено изјасне, шта мисле о створеном стању у земљи, они су нам преко свог органа одговарали, да чекају „на факта“, и Србија већ препуна крвавих факата разуздане силе либералне и њених државних органа и тек, велим, пред саме изборе, напредна је странка, на челу које је г. Гарашанин, нашла, да није све како би требало. Кад је либерална влада, велимо, толико већ зашла на клизав пут, да јој није било повратка натраг и излаза, онда је и г. Гарашанин друкче почео ценити рад либералне владавине. И видећи, дакле, ту колебљивост политике г. Гарашанина, ја и са тог разлога не бих се могао решити да пођем за њом.

Да, господе, г. Гарашанин предлаже да се оптуже и намесници. Господе, две су врсте управљача земљом. Краљеви и цареве у апсолутним и владе у уставним монархијама. Кад у уставним земљама не иде добро, ту падају владе и долазе за веће кривице на оптуженичку клупу, а кад у апсолутним земљама не иде добро, ту падају владоци на често и главом плаћају за веће злочине државне, ако не ујагне преко грашнице. Међу тим, г. Гарашанин нам предлаже, да се преставници Краљевске власти у нашој земљи из последњих година туже суду одређеном само за кривице министара, каког примера нигде у свету нисмо имали. Међу тим, што наша г. г. намесници нису потпали под онај суд, који има њима да суди кад скриве као носници крунске власти, — онај страшни суд народни, суд револуције, имају само да захвале великом делу нашег Краља, извршеном мирно поћу између 1 и 2 априла. Господин Гарашанин тражи од нас мира за земљу, и налази услове томе миру у томе, што бисмо ми опростали бив. влади за гажење и повреде Устава државног, закона земаљ-

свих, и што би их разрешили за све злочине и пролиvenu крв грађина у земљи. Мени се чини, да нико не није толико стало до мира, колико радикалној странци, која је мучном и тешком борбом, борбом за народна права, за ред и законитост у земљи, поднела и сувише жртва, те да се учврсти мир и законитост у земљи, и да се сваки онај казни, који се огрени о Устав, за које и народна права, јер она тврдо верује, да само у томе лежи јемство за мир и ред у земљи. У добрим законима, у поштовању и строгој примени прописа законских, и у готовости нашој да се казни сваки онај, који не поштује закон, ту лежи услов за мир и спокојство, и јемство за ред у земљи. За то ми сви, који збиља хоћемо да имамо у земљи мир и ред, хоћемо да се закони поштују, и хоћемо да нико не може избећи заслужену казну, ако законе земље не врши правилно, ако му је то у власти и дужности, и не поштује свачије законом ујемчено му право, јер наше је уверење, да у томе лежи јемство за мир, а не у прикривању кривица од заслужене казне, — и онда се неће казати да „врџана врџани очи не вади“. Ми смо са великим жртвама и напорима потпомогли политичком напретку наше земље, ми смо повратили сигурност за мир Србији, дајући јој нов Уставу и законима снагу њихову, па на нама је сада и дужност, да томе Уставу и очувамо припадјућу му важност од свачије повреде, а прибавићемо је само тако, ако сваки онај, ко буде газио Устав и непоштовао законе буде за то одговарао, а најпре они, који су за то плаћени и позвани, примили се тога и заклели се на то, а то је једино јемство за мир и ред. И кад такав мир дамо народу, онда бисмо видели мир и сталан напредак у земљи. Ја бих упутно г. Гарашанина у најближе село да расчита и оцени, под каквим условима може бити мира у овој земљи, после осмомесечне завојевачке и јаничарске владавине бив. владе, и ја не сумњам, да би од првог и од последњег грађанина добио једини одговор: да мира у овој земљи може бити само тако, ако сви они, који су се за прошле владавине онако неспрски понашали са народом српским, са грађанима својим, са браћом својом, буду предати законима и суду на суђење.

Ето то је, господо, једино што ће дихтовати нашој дужности и савести посланичкој, да гласамо за поднесену оптужбу против бив. владе.

Поремећени мир у земљи, повређени Устав, погажени закони, потлачена, прегажена слобода и спокојство и проливена крв српских грађана диктују нашој посланичкој дужности, и ми јој се морамо одужити гласањем за оптужбу.

Потпредседник Дајем $\frac{1}{4}$ часа одмора.

После одмора

Потпредседник — Продужава се дневни ред. На реду је да говори г. Живко Малопаарац.

Живко Малопаарац — На тужби, која је поднесена против кабинета Авакумовићевог, и ја сам се са осталим друговима потписао.

Рибарац је у свом говору пребацио како је тужбу потписао г. Миленко Веснић а и ми остали као да не знамо ни зашто смо се потписали, ни како смо потписали, и да ћемо се после његовог говора разочарати, и одустати од тужбе. То не стоји. Ми знамо зашто смо потписали тужбу и кога тужимо и зашто тужимо. Тужимо једне зликовце и разбојнике српског народа. Рибарац вели у свом говору, да је свака влада за то да одржава ред и мир и спокојство у земљи, и чува слободу грађана. И ја велим да је тако, и то је дужност сваке владе; али Влада Јована Авакумовића напротив је радила и правила наред, а народ је чувао ред од њих. Рибарац у свом одговору изјавио је, да он није знао, кад је војска употребљена, јер је то без његова знања чињено, па пример није знао кад је војска била у Добрињу, него је то из „Одјека“ сазнао, па је начелника окружног и среског питао: зашто је војска изашла у Добриње, али га срески начелник није о томе хтео извести. Дакле, зато само што је срески начелник ћутао на питање, које му министар унутрашњих послова ставља, да је био на свом месту, неко други а не Стојан Рибарац, он би таквог чиновника казнио, док на против он је учинио другачије, он је чиновника

Вадјевца, који је заступао капетана, унапредно, утврдио за капетана. Дакле, то је била казна! Јасна је ствар, да је власт изазивала неред, а народ бранио ред и мир.

И за ове кривице не само да би требало казнити обичном казном ову либералну владу, него би правда Божија и жеља народна захтевала да се и смртна пресуда над кривцима изрече. Да за ништа друго нису криви, да ништа друго нису урадили, до онај покољ невиних људи у Горачићу, где је 18 њих мртвих пало, то би требало 9 глава либералних министара да падне и опет не би било дато правди довољно задовољења. Ја бар тако мислим.

У осталом мора се признати, да све зло, које су учинили либерали за 8 месеци, чинили су уз напредњачку помоћ, који су им давали довољно сресгава. За нас, који смо у народу, то је јасна ствар а јасно је и нама овде, господо, по томе, што је Рибарац, тражећи да му се одобри рок од 6 дана, те да се спреми за одговор по оптужби, нашао у томе одобравања код г. Гарашанина, који је казао: па одобрите да човек може да се за оптужбу спреми и да докажује. Г. Гарашанин расположен је да тако једном злом човеку, какав је Рибарац, допусти, толико размишљање за извртање доказа, а ми селаци, кад се узимамо на одговор, нама не само да се не даје рок него нам се каже: „реци ми у две речи, јеси ли или ниси то учинио и ако јеси зашто си?“ Више говора нема.

По свему овоме, а нарочито са разлога, које су моји другови о овоме изнели, ја се ни најмање не кајем што сам потписао ову тужбу и надам се да ће је и Скупштина примити да ће и она решити да оптужени г. г. министри одговарају по закону о министарској одговорности.

Ја се нећу даље да упуштам у недела њихова. Ја мислим да је излишно, имао бих да кажем зашто је војска у Добриње долазила, али и то је непотребно, јер је то и у јавним органима изношено и представљено целом свету, а зато је и тужба подигнута противу оног срамног Вадјевца, који је оно зло и починио.

Ранко Тајсић — После дугих и пуних бола напора у борби, коју је водила законодавна Скупштина у последње а и раније доба са власницима, који су имали злу навику, да кад им се год прохте узјашу на грбачу народну и да потисну народна права; после, велим, те дуге и крваве борбе, после онаквих грађана и закопаних мртвих телеса палих у борби против власничке самовоље, — дошао је један пут ред, да и ја као двадесетогодишњи посланик говорим први пут са посланичке клупе, не молећи више да власници та недела не чине, него да говорим о кривици оптужених министара, једнога кабинета, — кабинета либералног, кабинета Авакумовићевог, који је због зала, што их је у земљи починио стављен на оптужничку клупу.

Било је, господо, и раније прилика, да су се под старим Уставом измајсторисавале и већине у Скупштини и ујдурисавала и друга посла, која су годила интересима само једне странке; признајем, да је и тада било места оптужењу и суђењу власника, који су те ујдурме на недопуштене и неуставне начине чиниле. Али на жалост време, у коме смо онда живели и уставне одредбе биле су такве, да се тако што није могло успешно извршити. Колико је год пута било места за оптужбу, толико је и дупло више било баца и отвора да се министри извуку испод оптужбе.

У тој тако дуго вођеној борби народ је остао и опет победилац, ма да га је борба често пуга стајала и живота и имања, и народ је водио и јуначки издржао борбу и с Краљем Миланом, и принудио га је, те је и сам Краљ Милан у својој бесомучној борби противу народа и његових права и слобода изнемогао, пошто су му тако рећи у борби поломљене и ноге и руке, пошто се упропастио и у угледу и материјално; и он је ту крваву борбу између народа и власника, које је он штитио, морао прекинути и поћи противним путем.

Јест, господо, он је уморен дугом борбом, морао да допусти да се да бољи и слободоумнији Устав народу и да тако добар Устав преда своме Сипу и народу, па да се сам укљони.

Но и ако је нови Устав извојеван, и ако је он у свима својим бољим одредбама дело наше, — радикалне странке — ма да она много што шта није могла да у њему оствари, али га је ипак дотерала, те је бољи него стари Устав, ипак је и у томе новоме Уставу остало места за власничке ђефове. Ма да смо сви желели бољи Устав, нисмо га могли добити с тога, што се нигде у свету не може из једног скоро апсолутистичког стања да од један пут ускочи у стање, које желе најслободомнији синови земље.

Но ипак, кад је тај нови Устав био свршен требала је у нашој земљи да настане боља и слободоумнија ера.

С почетка је изгледало, да ће она донеста и настати, јер је одмах по утврђењу новог Устава позвана на управу земље влада из најмоћније странке — из странке радикалне — која је све своје радње х ела да базира на Уставу и на законима. И та странка потрудила се, да по новом Уставу уведе и нове законе у живот и она је то учинила. Она је изнела и утврдила много корисних закона за ову земљу, као: закон о слободи и самоуправи општина као основни закон за народни у опште напредак; закон о уређењу срезова и округа; закон о штампи, о слободи збора и договора, којима је свима ујемчено слободно развијање и слободно кретање народа као и многе друге посебне законе. Наша је странка та, која је донела и закон о министарској одговорности, по коме имамо ми данас да судимо нашим, на жалост до јуче бившим, министрима.

Разуме се да доношење тих закона, за утврђење мира и реда у земљи, није могло годити оним дивљим намерама, није могло годити оним људима, који су из раније научили да склањају „Кола Јахача“, али не „Кола Јахача“ за одгајивање бољих сточних грла у нас, или постицање витештва, него „Кола Јахача“ која ће да лакше скачу на грбачу народну и да га појахују по својој вољи. А ако неће да допусти да га јашу, онда да га мамузују, па опет да носим.

Такоме колу, такој клици није, разуме се, годило стање, које је било у земљи утврђено. Они су своје зле намере противу новог стања могли лакше да остваре, јер на престолу није било владара, него су вршили дужност његову пуномоћници, који су такође били из те клике, а међу којима је био један, који је ранијих година био оптуживан као министар за општу државу из користољубља. Код нас сељака би се рекло: за крађу, а код њих се то назвало: за дефицит; и тако тим ривењем испод парламентарне владе терали су да је Пашићев кабинет морао дати оставку. На владу су дошли људи, који нису имали у народу поверења. Кад га нису имали као што га треба уставним путем да добију, старали су се да га добију посланичким путем, и употребљавали су до на крај нечувена дела, ја их нећу ређати сва, она су довољно у тужби обележена, а ја ћу се само неких дотаћи. Крај њиховоме злу није нико други учинио но народ. На првом месту учинио је крај народ тиме, што је мушки и очајно после 9 августа прошле године стао мушки и очајнички на браник својих уставних и других законских слобода, а на другом наш млади Краљ. У издању другом он је био толико бистар, имао је толико добрих пријатеља око себе, који су имали прилике да га упознаду са свима неделима што су их Намесници преко либералне владе чинили. Они су имали прилике да га упознаду и са последицама, које би на послетку пале на врат Круни.

Треба, господо, имати на уму, да овај народ српски не да се јахати. Он је и у најмучнијим приликама увек бранио и себе и престо. Историја нам пружа доста примера да нас и Татари и Турци и други народи нису могли сатрти, а камо ли да га може сатрти једна шака пропале либералне странке, која се из својих недела и не види. У овој прилици десила се први пут та т зв. револуција озго. Али она се могла извршити за то, што је Круна била сигурна да има моћи, да се ослони на народ. (Тако је). Јер радикална странка заложила је себе за Устав и законе и да није млади Краљ био уверен да је радикална странка јака и моћна, да је кадра да брани његове

прерогативе ко зна, да ли би се могла извршити револуција озго, него би је морао неко други озго приредити, што би неминуовно донело страшне последице, јер би данас сва наша земља била испрскана братском осветничком крвљу.

У оптужби посланика обележени су тужбени наводи и у оптужби наводе се у 11 тачака кривице, због којих се оптужују г. г. министри Авакумовијевог кабинета. Ако би се хтео човек у то да умеша и да прибира и друго, што није хтео у тужбу да унесе, ја сам сигуран да би могао до ујутру 111 тачака набројати. Али ја то немам потребе да радим, зато што ће истражни одбор коме је дужност, то допунити, јер не сумњам у то да ће Скупштина донети одлуку, да се за извињање кривица оптужених министара одреди истражни одбор; тужба је као што велим, јасна, кривице потпуно доказане, тим пре што су означене са највишег места ноћу између првог и другог априла. Разуме се, да их Авакумовић и другови нису признали, већ су дали против разлоге.

Сад ћу у кратко да пређем преко говора, а нарочито хоћу да се дотакнем говора појединих окривљених оптужених министара. Тужба садржана у 11 тачака оснива се на актима и фактима у рукама. Оптужени министри одговорили су на све тачке оптужбе и ако су сви признали да су онако радили, као што се у оптужби наводи, ипак су некако ствар изврнули; бојећи се, да то не утиче нешто на тужитеље посланике, а бојећи се да њихови неосновани разлози, неумесне одбране не утичу и на јавно мњење. Ја ћу до пођем за њима, и ја ћу да пропатим њихове говоре као неправилне, и да их окачествујем по својој чистој савести, те да видимо, шта је криво, а шта право, — т. ј. да се објаснимо да ли су оптужени министри и у колико себе оправдали и тим тужбене наводе обогрили. Дакле, да почнем.

На првом месту, ја ћу да пређем на говор г. Авакумовића. Он је најпре у говору испричао своју биографију, колико му је година, колико је година служио, како је бранио некад неке окривљене радикале, а часно држави послужио и т. д. Ја се нећу упунтати у то, колико му је година и како је коме служио, а остављам онима, које је бранио нека му захвале, ја га донеста сматрам као државника и образована човека, али што у истини стоји, то је да је он као образован, школован човек, државник у свакој прилици поверење Круне и поверење народно гледао да употребити у своју корист, а на штету онога, од кога га је добио. Он каже, да влада либерална није крива, што је одложена Скупштина, јер вели, то је радио и радикални кабинет Пашићев. Јест, и ја се сећам да је радикална влада једне године одложила Скупштину од 1 новембра до 28 декембра. И онда г. Авакумовић вели, кад је то могла радикална влада учинити, онда могла је учинити и либерална влада. Такав један навод не може служити као одбрана, јер ово одлагање Скупштине под либералном владом повлачи кривицу у две ствари, за то што одлагањем Скупштине није било попуњено Намесничтво. Ако је то и била Намесничка власт, она није имала права да заступа Круну у овом погледу, од 1 новембра па на даље. Од тога времена неопуњено је Намесничтво узурпатор туђе власти, јер се у Уставу, члану 71, 4 ставу изриком каже, да два Намесника могу да отправљају послове државне само до првог сазива Скупштине, а то је до 1 новембра. То је једна половина њихове кривице, која је врло тешка. Без трећег Намесника ми нисмо имали потпуну Крунску власт. То је као што велим једна половина кривице, и навод, који је употребити г. Авакумовић не може да се примени на овај случај.

(Наставиће се)

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕТПЛАТУ ПРИМА СРПСКО-КРАЂЕВСКА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА И СВЕ ПОШТЕ У СРБИЈИ

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ ЗА ЦЕО ОВАЈ САЗИВ:

ЗА СРБИЈУ 5 ДИНАРА

ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ТОЛИКО ИСТО С ДОДАТКОМ ПОШТАРИНЕ

УРЕЂУЈЕ СЕКРЕТАР СКУПШТИНСКИ
РАНКО ПЕТРОВИЋ

БРОЈ 32

ЧЕТВРТАК 15 ЈУЛА 1893

ГОДИНА III

29 САСТАНАК 6 јула 1893 у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК,

Дим. Катич

СЕКРЕТАР,

Алекса Ратарач

(НАСТАВАК)

(О отгузби, Ранко Тајсн).

Друга је половина кривице у одлагању трговинског уговора. Редовна Скупштина имала је да реши тај трговачки уговор, који се није смео никако одлагати даље од сазива прве Скупштине и као што напред рекох у 71 чл. Устава ујемчено је да су два намесника на случај смрти трећег намесника неспособна за рад и да прва редовна Скупштина има да избере трећег намесника, а у 52 чл. Устава другој алинеји ставу јасно је одређено, да је за решавање уговора као и предмета финансиске природе искључиво право дато Скупштини и ником више, и то је право предао у руке Народној Скупштини сам бивши краљ Милаш, који је иначе био веома штедљив дати да ико и на шта има права у државном послу до како он рекне; а у овом погледу потпуно је Круни везао руке, па и свакој влади. Ето само са ова два узрока, да други кривица и нема, никако се не може г. Авакумовић да оправда и да каже: и ако је Скупштина имала да бира Намесника и ако је имала да реши трговински уговор, ми смо је могли одложити, јер је и г. Пашићев кабинет одложио једну Скупштину. Рад Скупштине, коју је г. Пашићева влада одложила, био је рад обичан, али је необичан рад Скупштине, коју је одложио кабинет г. Авакумовића, јер та је Скупштина имала да попуни крпе Намесништво и реши трговински уговор, који по слову врло ретко долазе пред Скупштину и никад се не могу одложити нити пак другим телом вршити или на адвокатски начин измајсторисавати, као што су то радила три адвоката из кабинета Авакумовићева и тим оштетили државу, а народу недогледне несреће као и проливање крви довели. Дакле, рад Скупштине, нарочито као што је избор трећег Намесника, било је апсолутно немогуће одлагати, јер онда нема владоца у земљи ни у којој форми, а то по нашем Уставу не сме ни у ком случају ама ни дана бити: док је код нас било од 1 Новембра па до 1 Априла, дакле пет месеци, и само за ову кривицу одбрана његова не може га правдати. У својој одговору, он се дотакао питања о употреби војске и сам каже да, он на тужбу није надлежан да одговара, него вели ту ће

бити надлежан министар војни да одговори, а он је казао да за то није крив нико, јер је војска употребљена за одржање реда и мира у земљи. Отгузенога ово не може правдати, јер је он Председник Кабинета, и по томе и он је као и сви одговоран за све. За поједине наредбе сваког министра и Председник Кабинета одговара, као и за рад у његовој канцеларији, дакле за оваке наредбе одговарају сви колегијално, а посебице одговарају, ако би који од њих учинио какво казниво дело. Кад се тако ова ствар по Уставу и законима разуме, онда на мене ова његова одбрана не може тако утицати да им могу правдати поступке и рад њихов у земљи, и не могу казати да нису криви за дела, за која су тужени. Даље, у тужби се вели, да ли се прошла Скупштина састала када је то требало, да ли се саставила према пословнику и да ли је имала потпуни број колики је потребан, т. ј. да ли је организована онако, ка што то прописује Устав и закон.

Ту је његов одговор за мене смешан, јер да узем ма кога човека из Драгачева, он би сигурно знао боље одговорити. Он каже, да он ту у опште никаква удела није имао, већ да га је Председништво Скупштинско, кад се Скупштина конституисала, позвало да отвори Скупштинске седнице и он је то и учинио. Међутим ми знамо да су седнице прошле Скупштине отворене указом и да је тамо његов премапотис на указу. И баш с тога, он је крив, што је непотпуно и незаконито Скупштину отворио. Кривица му је, дакле, у томе, ако ништа више што је дозволио једној групи људи да уђу у законодавно тело, које по несрећи да није потиснуто Краљевим револуционим указом озго могло би и да ствара законе, који не би били обавезни ни за кога грађанина у овој земљи.

Као што вам кажем, ова одбрана његова да о томе не зна ништа, већ да је то представништво и верификациони одбор крив, који су склопили тако незаконито Скупштину за мене није никаква, и ја са потпуним уверењем кажем, крив је, јер је премапотисао указ о отварању тако незаконите Скупштине.

Ко год хоће да појми тежину нашега Устава и закона, који се на њему оснивају, да у наш уставни живот уђе, тај ће делити мишљење моје а не мишљење г. Авакумовића, неће делити мишљење са човеком, који од 64 посланика назор прави да има 69 посланика, који се број по нашем Уставу као најмањи безусловно морао имати. То је апсолутно немогуће било нарочито још и онда, кад се и за она 64 посланика није могло примити да су им избори законити, већ су то либералних начелника и капетана посланици шифрама Рибарчевим изведени а не никако народни, и господин Авакумовић не стиди се казати да о том не зна ништа!!! То је апсурдум. —

Та тачка није могла ни да се брани ни да се одбрани. Г. Богљевић, као министар војни, одговорно је написмено, али ја сам из те његове одбране извео неколико питања, који су за мене тако убедљиви, да је крив, да му ништа не могу у

олакшицу да нађем. На првом месту он је читавом једном реду одузео право гласа, које им је писаним и природним законима ујемљено; а то је радницама фабрике тахничког завода у Крагујевцу, па ипак у одбрани својој каже, ја им нисам одузео право да гласају него прописао правила, како треба да живе а то значи: ја ти не узимам твоју ни кућу ни њиву, али, ако те нађем у тој кући или њиви, знаћеш, који те ђаво тамо донео.

То толико исто значи, као и да им је чисто казано, ако будете чланови политичке партије, ви ћете бити отпуштени, а другим речима то значи, кад сте ви у нашој служби, ви морате бити мени обавезни и радити како ја хоћу; јер је Божићевић управнику изреком наредио, да радници не смеју ићи на гласање никаквих избора, нарочито, да за опозицију не смеју гласати, и који су год били карте узели, они су им на траг одузели, а ако није дао, управа га је истерала напоље. Дакле, то је заповедајућим тоном: ако хоћете да служите, онда морате и служити мене, иначе бићете отпуштени, што је и било, а ако треба да се иде на границу, онда ви имате да пљинете за отаџбину. Таква одбрана министра, да тако срамно мења правилник фабрике и лишава грађане права гласа, то може да учини само један човек, који не води рачуна о својим делима и да није ништа друго учинио, доста је ова повреда гажења грађанских права, јер шта има један грађанин него да у 2—3 године једанпут гласа за посланика или кмета, пошто он не може да тражи да буде министар, начелник или касациони судија. За то своје право он се једнако и бори и ја држим да нико нема места те људе заробити, тим пре што је њихов рад такве природе, да, у случају рата, не би се без њих — техничких радника и фабрике могло ни маћи, и најзад што то нису странци, већ већином наше отаџбине синови и тако су и они равноправни грађани ове земље. Дакле, ова одбрана његова не може се код мене примити, а верујем не може се ни код кога другог, који појима дужности упоредо са правима.

Даље је прешао на кретање војске па каже, да је војска употребљена на неке радове, после на чување поремећеног реда и законитости. И најзад је казао да зато никоме не одговара до Краљу. На овај његов одговор ево му мог одговора. У чл., чини ми се, 40 Устава, где су јасно обележене прерогативе краљеве каже се: *„Краљ је поглавар државе. Он има сва права државне власти и извршује их по одредбама овога Устава.“* Шта то значи? Значи да сву власт има у рукама, право предлога на све. Али кад их може да изврши и како? По одредбама Устава и закона и кад добије премапотпис владе или надлежног министра. Ако је то намесничка наредба и ако му је намесништво то заповедило, крив је опет, јер је он требао да види, је ли то по Уставу и закону дозвољено — па ако није, он није смео да да премапотпис, а кад је дао премапотпис, онда је он одговоран; јер је он посредник између Народа и Краље и онда он узима на себе кривицу. И, кад би то баш и сам Краљ заповедио, а о Намесницима нема ни говора, да су имали права да заповеде, тако се по горњем члану Устава имају рачунати краљевски прохтеви и наредбе, изузимајући право милости. Тако је и са оним поодавнешњим случајем било при штампању писма неког упућеног на народ од д-ра Драгише Станојевића, те је једне ноћи сва војска била на ратној нози. Кад је било питање ко је наредио, они су видели да нико други него Бели-Марковић, јер он је из онога кола јахача, који је научно да јаше на народна леђа и права, па да ником ништа не одговара. И онда је војска била 3 дана под муницијом; он је то навикао. Он је држао, да је Устав дебео као зидови од куће, да то за њега не вреди ништа; јер док је жив, он има права јахача на народ. Дакле, ви један министар није смео да да премапотпис и да га слуша и врши његове наредбе, које су ма и најмање противне Уставу и посебним законима, који ујемљавају грађанска права и слободе. Овакав његов одговор није могао бити оправдан а најмање према данашњим законима склопчаним са министарском одговорношћу.

Сад ћу да забележим само један случај кретања војске,

па ћу после доћи на Горачић. Пало је некоме на памет и кренуо је 2 батерије из Краљева да дође у Крагујевац, а један ексатрон из Крагујевца да иде у Краљево, и то је било у најтежем времену — зими, али да и једни и други морају за дан на своја места стићи по одређеној маршрути. Она коњица из Крагујевца дошла је у Краљево, али код оних батерија ишло је теже. Поскидали су војнике смрзнуте са коња; кад су у пола ноћи дошли у Крагујевац, шесторици осечене су ноге а једном официру прст, тако је исто повећи број војника умро од тифуса добивеног те ноћи. Дакле, има ли ту кривице? Шта мислите, господо, како је то за српске грађане, кад један родитељ да јединца сина да послужи отаџбини одевена и здрава, а они му донесу сина у кућу као богаља, па да је имало зашта ту Србин не жали, он приклови своју главу на жртвеник отаџбини па и своју ћепу, — но то господо, није било, већ је било за објест пустиловне либералне странке, те да им војска постави регенте у општине и избере посланике. Зар је то уставни живот и зар да нам нико за то не одговара?!!!! И шта мислите, је ли когод за ту бруку и пропаст војске одговарао? Не господо!!! — За то су само 2 капетана кажњена са по 10 дана затвора. Је ли то оправдано, је ли то служба отаџбини и законитости? Не, господо. То све служи апсолутно на пропаст и уништење народа и његових права, а на постигнуће своје прљаве цељи, као што су они радили. Дакле, оваква његова одбрана није могла задовољити мене, а разуме се ни друге; и не остаје друго него опет да дођу на оптужничку клупу и да одговарају за своја дела. Прелазим на одговор господина Рибарца.

На првом месту он је почео одговарати за посланика Вучковића, што није попунио његово место. Одговор му је био врло мршава. Он се брани тиме, што вели: може бити да је његов министар имао извешта о смрти, али ја нисам имао па нисам ни избор одредио. На тај начин, по његовом мишљењу кад би се десило случај да више посланика умру, и он, ако нема извештаја о томе, онда би могло бити то да 4—5 година нема Скупштине а то не стоји да он није извешта имао, — већ он није смео да се упушта у борбу противу народа, док зато земљиште не сондира са регентима општинским и војском. Дакле, таква његова одбрана не може се да правда.

За тим је прешао на одељак оптужбе за поништај саветског решења. Поричући саветско решење за мене значи ово: Кад поништава саветско решење, онда поништава и сва решења сталних окр. одбора; то је једно самоуправно тело у земљи. Прво општину па срез и округ па савет и тим је све поништио; још нешто је више Савет него аутономна чиница у земљи; он је још законодавно тело кад Скупштина није на окупу, јер оно што треба Скупштине да ради, то ради савет у мањем, кад Скупштине нема. Поништити, дакле, цео тај апарат, који је ујемчен Уставом и на њему посебним законима, то није ни мање ни више него слистити целу државу, народну самоуправу, а нарочито ону целу половину државних послова, која је дата народу и којом је народ награђен за његове жртве, које подноси за државу; јер знати ваља, браћо, да наша држава није постала државом ничијом милости, ма које државе суверена, већ наша је држава основана мишицом и пушком крмењачом наших рођених синова.

Још има, господо, живих војника, а и живих грађана из рата почетног за ослобођење, вођеног под Кара Ђорђем и под Милошем.

Па за све те поднете терете за нашу целину државе, једина ми је награда, поменути закони, који му ујемљавају лично и имовну безбедност, а нарочито политичке слободе.

Па зар има већи грех но тако прљавим рукама као што је била либерална владавина дирати те народне слободне и самоуправне законе? Не, господо, нема веће неправде, а ни веће бруке за ма коју партију, но кад се назор за старешину паметном народу намеће.

Дакле, као што рекох, криви су и немају ни једну олакшавну околност, што су усменим причањем и писмено огласили саветско решење „као и да не постоји“.

Тиме он не само да се није оправдао него је тиме признао јасно и кратко оно, што нисмо ни знали, види, се дакле, да је он само тиме погазио Устав и групу закона. То је господо, за мене јасно гажење устава и закона у коме што је он признао кривицу, која је колико за мене као неправника јасна, а у толико је јаснија за правнике и за оне људе, који су последицу тога на својим леђима издржали. Даље се правдао, код оне тачке у оптужби за давање бирачких карата. Он каже да је издао распис на основу чистог уверења и убеђења да тиме извршује Устав и законе, који обезбеђује свакоме бирачко право и ујачава да што пре и тачније до свог бирачког права дође и без прекора и напора.

То не стоји, за мене је јасно и чисто као и за свакога, да је он тим својим расписом поништио грађанско бирачко право и предао полицији, која је могла да даје бирачке карте како је кад хтела и коме је хтела. Тиме је министар поништио чл. 35 изборног закона, који је дао општини право да само она издаје бирачке карте и нико други. Логика је ту да нико више и не може имати то право него општина, јер она зна све гласаче. Да је то тако лако се да видети из изборног закона где се каже, да се карте издају до пред сам дан избора, дакле на 24 часа пред дан избора издаваће се карте. Кад би било онако као што он каже, кад би давао закон и то право полицији, како јој је он дао расписом, питајте вас, а нарочито посланике из села, јер ви знате да има општина по срезовима, које су далеко по цео један дан од среске куће, ко би могао да предвиди ко ће од њих да плати данак у очи избора, па онда да шиље списак гласача полицији за бирачке карте. То не може да чини нико. И шта ће да ради суд кад му неко донесе данак у очи избора на дан раније, — карти нема, онда нека иде пред суд и нека одговара. И кад би распис вредно, — онда би му требало најмање четири дана, док оде полицији и док се врати и за то време доћи ће други, који није платио данак да плати, да би употребио своје бирачко право, и кад би отишао у општину он би му рекли да немају карти и са тим по изборном закону иде председник под суд. Дакле, као што видите није истина да је тим радом он хтео да иде на чување закона него на гажење закона и да своје пришипетље задовољи, те да назови већину у скупштини има.

Дакле, ја овако разумем, да је он својим расписом поништио Устав и читав низ чланова изборног закона. Овде је он за то крив, а разуме се да су за то криви и његови саучесници. Поводом ових избора, поводом кривице њихове, ја мислим, да ће се наћи још веома велики и дугачки наз кривица односно издавања бирачких карата, по окружјама и срезовима и општинама.

Из тога ћете видети да њима никад није ни падало на памет да чувају закон, него су само као посланици док су били у опозицији пребацивали ондашњој влади (*Чује се: тако је*) а они међу тим, дошли су са буцама и нападима као што је радио и њин патрон пок Радивоје. Они су хтели да владају апсолутизмом. Даље, долази распис његов, којим је он дао полицији право да не пушта председнике бирачких одбора, који немају исправу полицијске власти, ако буду подносили исправу од Државног одбора. У исто време критиковао је Државни Савет, који је чисто државна установа, као да је то радикална партизанска установа, па наводи за доказ од неког његовог капетана, који му је казао да ће доктор Станојево бити председник бирачког одбора у Дубокој, а неки др. Ружа, Мужа како ли се зове, Бог га све ти зна, на неком другом месту, па им је с тога издао наредбу, да председници бирачких одбора морају имати исправу од полицијске власти и који не буде имао такву исправу да га не пусти. У тој својој сдбрани, он се уздржао да не помене доказе, који ће иду њему у прилог као што су били случаји са др. Милованом Миловановићем и свима осталим, које је његов комесар железнички Татаровић, који је и данас у служби, избацивао из вагона железничких. Тако исто заборавио је да помене како је Стева Чајевић украо 11 банака од човека, који није никад имао ни маријаша; није поменуо како су његови пријатељи и председници

општина пресипали куглице из једне кутије у другу; да су председници бирачких одбора избацивани; како су Драгачевски понови г. г. Милета и Неофит као председници са пандурима проговени, како су Станојевића професора из тринавског среза из општине као председника протерали, па се учинио невест и оној грдној гомили доктора, професора, пишићера и Бог те пита кога, председника бирачких одбора, што је мадар Коломан Сакачи у Зајечару поапсио и т. д. и т. д.; како су акта изборна на више места цепана и друга грађена и како су акта изборна отимана, и т. д. (*Одобравање*). Све је то, он, Рибарац, радио за своју већину, те да би се извукао од одговорности за дела незаконита, којима је он изводио свој план и која су престала значајном ноћи између 1 и 2 Априла. Одбрана његова може бити једино адвокатска одбрана, јер адвокати бране, најкривијег човека, за кога је сваки уверен, да је крив, бране га као да је прав и најпоштенији човек, а правога опет човека представљају и нападају, као да је најгори зликовац. (*Смех*). То је њихов посао. За то су они плаћени, — и по логици адвокатској Рибарчевој морало би овако бити и да нико није крив, а то је: да се деси један министар као он, па да намести кметове све регенте као што је он радио, — па регенти да сви истеру председнике државног одбора, а ови пусте на гласање најгоре мангупе и мангупи бирачи, да изберу мангупе посланике; и за ово није нико крив, и на Скупштини била би већина, да се нико не оптужи и то је све опет законито и уставно, и ако би ко погинуо од поштених људи, онда су то криви капетани, а он, полиција и војска само бране устав и закон од повреде, а народ нека носи ђаво, — дакле, као што видите, овде је чиста кривица кабинета Авакумовића, а посебице Рибарца да га ништа и нико оправдати не може. (*Одобравање*).

Предазећи даље на оне пусте президијале, и на она поверљива писма, да се њима прикрију дела његова или да се прикрију дела незаконитих чиновника, ја ћу да напоменем ону шифровану депешу, коју је оптужени министар послао Живану Живановићу, и који је ту казао да сматра испод достојанства да на њу одговара. Тако ради сваки кривац, кад не признаје своју кривицу. Но ја ћу вас упознати шта је то шифрована депеша и президијал. То је једна послуга за невољу, то је једно обиталиште, у коме сами државници и начелници нађу оне тајне, које су јако корисне, ако су наперене против убица и допова, или против завера, које у зблији постоје; то је још и оправдање, јер се посреством тим дође до споразума и до појединих власти, те се спреми предобрава за злочина дела. — а ако су у опште лица, која се тим служе без карактерна као што је овде код ових оптуженика случај, онда видите, браћо шта излази. Излазе лажне кривице, подвале најгледнијим грађанима, завере, убиства, жандарми и војска противу народа и Бог зна шта још и то све власт, на самој лажи противу народа не заснује; па онда долази побуна, или завера противу круне или Горачићи или тако штогод.

Ја овде не би требао говорити више о оптуженом, кад он већ и сам признаје да је крив. Својим говором он је више још изнео, него што смо ми знали. Он сам дошао је на оно, што је својим говором открио, дошао на оно, што је најстрашније у закону о чиновницима, он је пустио оне президијале и поверљива писма, којима је ову несрећу у народу произвео. Он је сигурно и прикрио многа дела своја, која се налазе и у шифрованим депешама, и у оним поверљивим писмима, којима се многим у траг ушло, а нарочито не помиње ону шифровану депешу, коју је послао Живану Живановићу у Књажевцу, но за коју он каже: да сматра, да је испод достојанства, да одговара на њу. Тако сви кривци не признају своја дела, као што и он ту чини. Али као што напред рекох, то је и склониште чиновника, за своје пакосне намере, да спрече и заварају народ, да опадају народ код већих власти, да прикрију своја зла дела; да се бацају на свакога, кога мрзе, и да га опаду код виших власти. Али најстрашније је оно, што је оптужени министар шифрованом депешом наређивао Живану Живановићу: брате, ако не учиниш то и то, све је пропало! А то значи да је ухватио био раније број посланика,

на је видео да му треба још толико и толико посланика; па тако хтео је, да би добио 12 посланика, које код Живана Живановића у Њажевицу које код Каменчића у Чачку, да уништи изборе у једном округу; то је ипак наредио Каменчићу да и тамо у Чачку учини, да добију неколико посланика, те тако да добије колики му треба број посланика. Али средства, којима се је служио ниса су и жалосна. Она су изашла на јавност и он није покушао да брани да нигде није Устав погазио, да није грађанска права нигде уништавао, то је само доста. А то се види, докле је дошао, јер нама пословица лепо каже, утопљеник се и за сламку хвата. Он је казao на и Гарашанину је протурена тако једна депеша, у путу за Шрот те да се вели Гарашанин компромитује и осуди, по благодари онима који нису Гарашанина тужили — а ја опет жалим што Гарашанин није оптужен, те би тим опшлјивим средством заиста опаметиле се и друге владе па и Рибарац и данас не би на клупи окривљеничкој одговарао, но то нека буде за памет и нашој радикалној влади. Али овака врста депеша, да се протура као неистина, ја просто кажем да то није истина, а ја опет велим, да кад је та депеша била, онда што Гарашанин није дошао на оптуженичку клупу горе је за самог Гарашанина, јер се то не би и сада могло понављати, и ако су то дела веленздаје, према народу, према отаџбини, онда би заиста и Гарашанин нашао осуду на оптуженичкој клупи.

Кад је млади Краљ завео ново стање у земљи, кад је повратио Уставу и законима снагу, онда је тај Рибарац дошао пред Народно Представништво, где је држао за своја недела. (Тако је) а краљевски намесници Ристић и Велимарковић кад су видели, да је незгодно за њих, они су се удалили, у Карлебад, Тунгузију, као и свакад, а кад је југовина они су ту у Београду, кад се агује они су опет ту и размеђу се. Дакле, као што видите, ово је њихов пасус што га је бацно, о Гарашанину да би избавио себе, но ништа им не може да користи по остају криви и за осуду.

Покушао је г. Рибарац да оправда што је употребио војску у Горачићу и другим местима, но то му за руком није ни из далека испало. Горачић, то је тај несретни камен спотицања за њега и његову странку. Ја ћу вам ту испричати тај заиста важан моменат, па да видите, колико има истине у ономе, што је Рибарац причао за Горачић, за што је пало онолико жртава амо. Он каже да је општина Горачићка била окољена, и одвојена од државне власти. У Горачићу има на 400 правних гласача, а он каже да је око 300 било опколило судницу општинску те чувало да се законитој старој управи не преда неповерење, које се у то време баш потписавало општинској управи; и он сам признаје, да је на 300 било опколило општину, и чувало да се неповерење не изда општинској управи, онда можете видети, колико има истине, и како се радило, кад Рибарац сам признаје да је 300 људи чувало општину од неповерења да се не изда њеној управи, а око 400 свега је правни гласача. Дакле, ко је могао, и који број гласача, да изда старој управи неповерење према 300 гласача, који општину чувају; то је прави апсурдум. Људи ти нити су мислили, да ће војска изаћи, нити су они изазивали кога, а нити су мислили, да ће војска ту да решава ко ће бити на општинској управи.

Кад није могао ништа друго учинити, онда онај његов капетан, на насилни начин, на један начин као што је својствен њима, решењем је поставио регенте, али не у судници, где је суд, школа и црква, и где се до сад радило од памтивека, од кад је постављена, од 34 године, него је поставио у механи Драгића Драшковића, на путу. Ту у механи регенти су почели да раде, донели један акт, и почели нумерисати: „један“.

Дакле, почели су да раде свој посао али нико није долазио. Општина је стара скупљала порезу и бележила у књиге порезне, па ту порезу и среској власти предавала, а председника праве општинске и законите власти Тијосава Јаковљевића једнако су целу зиму држали у затвору, а председник је за то време био Милић Ружичић. Полиција је и даље једнако тражила да их истера, но није могла.

У току тог времена на жалбу Милића председника, дошла су решења и од сталног одбора и од Државног Савета да се рад полиције у погледу регената *попиштава*.

Тако једног дана капетан је упутио и саме регенте да отму судницу, али нико није дао, и ту никако не може бити одметање од власти као што Рибарац вели. — То је тако текло, и нису смели регенти више наертати, на општину до Рибаревог пролаза кроз Чачак.

Кад је пре Божића Рибарац дошао у Чачак да изврши усмене наредбе полицијским властима, он је искупио све старешине полициске из целог округа рудничког и ужичког, и свима издао усмено и као потоње наредбе за изборе и заповедно да више престају важити решења одбора и Савета, но да се морају општине све узети и дати регентима па макар то и са крвљу било. Одатле је отишао у Гор. Милановац и ту издао наредбу да се мора узети судница у Такову, па макар морали убијати и пљачкати, дотле да се терају и гоне радикали. Полициске власти чим су добиле оваку усмену наредбу, одмах су својим рукама, собом, почеле суднице отимати. После неког времена опет су покушали да узму ту горачићску општину, али је нису могли да узму, већ су одатле вратили се у општину тијањску, где су у Зеоке звали збор, капетан Никола и сви чиновници, пандури и потајници, и то 12 марта, где је било преко 400 грађана, и после дуже борбе капетан на збору направиво је пред, па се из истог извуко са својима, па одмах пратио у Чачак за војску. Ту је дошла и чета војске, узела школу и механу, од школе направила касарну и ту становала, истог дана, целе ноћи, претресала ту једну општину, све је претресала онако на најбруталији начин, голо мушко и женско, на најстрашнији начин, и ти људи што су то радили имају сад још образа да то бране. Пола грађана тијањске општине провело је 3 дана и 3 ноћи по снегу без леба и одеће.

Кад су то учинили, они су узели судницу, која је од тврда камена, све раскр'али, разбили, па онда однели све, а само су оставили у разбијеној судници касу Вертајмову, а све остало изнели и оставили у једну кућу, — похватили 72 човека, повезали у један ланац... па онда тако са тим робљем победници су отишли певајући у Гучу.

Дошли су батеристи из Чачка, и спремао се напад на Горачић. После дужег преписа са Чачком и Гучом, нападнут је Горачић, а ево како: 19 марта отишао је капетан драгачевски у Горачић, и покушао отети судницу и растерати закониту управу, но то није могао, после подуже ларме и напала он је био одбијен, вратио се не у Гучу, већ у Горачић у механу, где су му и регенти судили. Те је ноћи расписао за Чачак и Гучу, за војску и исте ноћи 19 марта до сванућа, дошла је чета војске из Чачка и чета војске из Гуче. У Горачић, дошао је капетан Милан Јовин и војска је попила 4 чабра вина, које је слабо, лањско, и после вина, 2 чабра препечене комовице ракије, која је имала најмање 20 гради, и најмање 40—100 ока ракије, то им је дао Драгић, механиџа на шта је и благодарност од дивизије за овако племенит рад дата Драгићу. Па, пошто се војска тако напојила, оде у тај крсташки рат на Горачић. Горачићани нису имали код суднице нигде пушке, а он каже пукла је пушка из суднице! Срам га било! Само што су били људи пред судницом, искали бирачке карте за 25 март за избор посланика. Официри су извештени да има шанчева, то није истина, и кад је војска дошла нема шанчева, него имају људи који траже бирачке карте. И кад су дошли ни пет ни девет, него на прохтев капетана драгачевског, они су, војници, с места развалили ограду око суднице да би куршум могао да достигне, па је капетан војени, Милан Јовин запитао: „шта ради тај народ туна“? На шта је добио одговор, да они ту чекају да им се даду бирачке карте за избор посланика. На питање имају ли оружја, казали су да немају, за шта се и сам официр уверио; онда је питао кметове како они кметују кад је њих капетан разрешио, они су му одговорили да имају решење Савета да је поништен капетанов рад, — капетан загражи да му се решење прочита, и кад му је кмет почео читати капетан га је из пушке посред чела погодио, и одмах су осули војници по команди плотун у месо.

Једина је срећа, што од свију војника нису сви пуцали на народ него ваљда десет, а остали су пуцали преко њега, али преко 4000 убојних метака избачено је и разуме се народ, се повуко, пошто је пало 40 мртвих и рањених. Војска је зашла после, те је мртве на гомили као осталу стоку потрипала, а капетан? — капетан, орган Рибарчев — викнуо је, да ту пашчад треба закопати. Таква управа чиновника и у оној земљи, где никаквог Устава ни закона нема, за осуду је, а камо ли, браћо, у нашој држави, где су јасно Устав и закони сваком грађанину одредили дужности и грађанска права, и ту мора бити суда, и то: *смрт за смрт*. Вичу: („*Тако је*“.) Поубијали су ошљачкали, разграбили, и обили школу, чим је у Горачићу пуцањ пушава *престао*.

Као што видите браћо, народ је бранио своје право, и опет понављам, јер морам, да је за вас и слушаоце јасније. Кад је официр запитан, како се правда општински суд, председник Милан Ружићичић читао је решење, које су добили од Државног Савета, читајући њега је капетан те чете гађао у главу, те је решење крвљу попрскано (показује), и ево ја га пред овај свети дом износим, а богме да и кривца главног изнесем пред суд, па на Карабурму. Ово је браћо оружје, (расгресајући крвава решења пред Скупштином) којим су се бранили Горачићани, потомци врсних бораца за ову отаџбину, па поред овог још и за устав и остале законе, док су их и својом крвљу посули. Крв Рибарца и његову тевабију појела.

Молим Скупштину да ми не замери, што износим овде те ругобе, али, кад је овако могао Рибарац радити, кад је могао овде бацати срам на радикалну владу Тома из Врање, износићи крвав јагрук једне Туркиње девојке, што и ја, разуме се осуђујем, онда ће бити далеко пре дозвољено Ранку Тајсићу, да устане да брани уставна права и закон у погледу горачићана, који су пред својом судницом и школом изгинули бранећи своја права. („*Живео*“). Ова страшна афера у Горачићу не може се опрати вековима, она ће остати прљаво дело, за једну владу, која је за неко време владала у једној уставној земљи.

Оволико о Горачићском боју на лицу места, сад да прегледам даље.

По свршеној палби, тобици, коњица и остала војска околна све рањене и здраве хватали су и везивали док су до стотину ухватили и све два и два повезали, па тај ланац држали у месту, док су регенти са другом војском и старешинама, школу обили и данак покупили, — мртве претресали и плачкали, где су и кмету Ружићичићу 17 банки из чантре однели, па онда све мртве збацили у једну апсану и отишли у Гучу са плићеном — повезаним робљем, и све затворили у апсане, како здраве тако и рањене, а нешто по ходницима, тако да су рањени освајали везани и то полу мртви, од којих су многи и помрли.

Овака недела не даду се, господе, оправдати но и опет вам кажем да овде морају судови дати смрт за смрт, — то правда захтева, то уверења сиротиња тражи, то јавно мњење захтева, па тек да ствари пођу својим током. (*Тако је*) А шта мислите, шта је било са мртвим? Они су на приступу сваке животине били три четири дана, јер народ је тражио да мртве сваког лекар прегледа и уверу да о смрти, а полиција и старешине нису дали, и тако је прошло три дана док разна животиња поотпадале удове тела од мртви, разграбила и однела није, — а народ у тој општини сав у црно увијен, кукао је по страшној цичи и снегу и молио да им се прегледају лешени мртвих, па са уверењем лекареким даду на сарану, но све је бадава било. Затворенима у Гучи до стотину горачићана, дошао је последњи судија и онако готове ставио у оптужно стање и притвор, а рањенике које је затекао живе упутио је у болницу. И суд окружни ослободио је све горачићане, да нема места да се састављају у притвор, а огласио својим решењем да је зато крива државна власт.

За све то време од 20 фебруара па до 25 истог, чиновници полицијски летели су као бесомучни по народу, па народу претили, који тражи бирачке карте са овим речима: да ћемо ми вама бирачке карте и то војничке као у Горачићу и ти-

јањској општини, па ћете ви знати шта је власт, — а г. Милан Јовин, капетан војени, он је у Чачку често фално се при чинио пива за своје војничке победе у Горачићу.

Г. Рибарц, бранећи своја недела, дотакао се једнога извештаја из ужичког округа, па каже како ће бити добра у овој земљи, кад су 30 новембра отишли на Цетине ваше дечепе, којима се честита слава извесном лицу и помислите да у тим честиткама има честитка и једног практиканта, а на име Самче Савића, практиканта из Ивањице, па онда на то г. Рибарац вели шта је имала друго влада да ради, него да стаје на пут таквим случајевима, али оно шта је радио г. Рибарац што је заборавио да каже: испратио је једну чету војске из Ужица у Ивањицу а не у цели да спречава честитке но да учини апел на народ, те да би избори што правилније испали. Његов капетан Сава Лазаревић и капетан војни некакав Никола, ухватили су кмета из Лашчића, кмета из највеће радикалне општине и на мртво га име испребијали на Ђуприји моравичкој и тако га измрцварили да је једва остао жив, а сигурно би га и убили да га није патрола од ових зликоваца отела! Зар то није једна правда, дахијска, нустихијска владавина, зар то може бити влада, која влада у уставној земљи, у земљи која је доживела три Устава. Први је Устав турски, други је либерални, а трећи је овај данашњи, који имамо. И под овим, тако слободоумним Уставом могло је тако што год да се деси! Али није чудо, либерали о Уставу још мисле као да је сада 1836 година, кад су поочетитељи владали. Они никако не могу да се навикну на то, да је уставност заједничко добро свих грађана ове земље, него по урођеној својој скромности они су увек навикнути, да је та уставност створена једино за њихово уживање. Ви сте сведоци како је жалосна одбрана оптуженога министра у овој тачци, да је довољно навести само овај један факт, па да се оптужени министар осрами, да не сме никад ни као адвокат ни као Србин изаћи пред Народну Скупштину, ни пред лице народа српског.

Даље оптужени министар г. Рибарац признаје, да је написао белешку да председници општинских судова не следују позивима судске власти, само, вели, та белешка као наредба није никоме експедована. Ја смем са сигурношћу тврдити да су све те наредбе тајним путем дошле. Јуче сте од г. Дединца чули како је рађено, да је њин суд окружни, па и други судови, небројено пута тражили које кога од оптужених, но да никога нису добили. Државни Савет небројно је пута тражио акта преко полиције за разне изборе, или слао решења о разним изборима, па нити су тражена акта добјена, нити решења на повратни реценисе натраг враћена од суда. Дакле, Савет није их могао добити. Било је по 10—20 и 50 тужби, и нико их на тражење није могао добити. На прилику било је 10 тужби о Црнчевићу, и суд по тужби Црнчевића никако није могао добавити. Дакле, то је чист рачун за најпростијег човека, да је цео апарат полиције, да је цео војени апарат стојао на услузи либералном кабинету да постигне своје цели. Такав рад једне владе не сме без осуде остати, иначе памтите шта ће вас постићи, ако пустите ове оптужене ministre без казне, онда и у будуће цаћи ће се људи, који ће казати па кад су могли да јашу овај народ та и та влада и ништа да им не буде, онда можемо и ми.

Односно растеривања одбор у нашем округу, оптужени министар потврдио је говором оно што је у тужби наведено. Главни бирачки одбор округа рудничког био се поделио на двоје: већина је била мишљења, да се у 6 општина изврши попова избор и кад би се извршио онда либерали не би имали ни оног једног посланика; мањина одборска жали се министру унутр. дела и министар и ако није имао права да решава нареди, да се отму акта и одбор расгера са војском ако не друкчије. — дакле то је задовољење и мањини и већини одборској. Ради упоређења овог министровог рада дозволте ми да вам испричам једну народну причу. Једна народна прича веди: „да се једном позвају два мишића око парчета сланине, нису могли да га поделе никако и тако изађу пред мачка као судију, да им он као поглавар правично подели. Мачак погледа младе мишиће и комад сланине, мало промисли да ли да суди у корист своју, па ће рећи: Ја не могу друкче да судим

него да поједем и парничаре и предмет спора (*смех*). Тако је и овде радио оптужени министар Рибарац. Спор је био између одборске већине и мањине, и г. Рибарац без икаквог права умеша се у спор, нађе да немају права ни једни ни други, него дође са жандармима и отме акта. Ето тако нам је ту г. Рибарац пресудно као онај мачак мишевима о сланини. И он се опет јадник хвали да је то уставност и законитост, међу тим то је по мом скромном мишљењу једна пљачка један каши и ништа друго, а за суд дело готово.

Да вас не би више заморавао, ја ћу се дотаћи још само говора г. Гарашанина, јер се бојим да он није обратио пажњу Скупштине, и да Скупштина под утицајем његовог говора не донесе одлуку да либерални министри нису криви. Он је у своме говору казао, да је ова ствар, да министри одговарају пред Скупштином врло ретко, како ћу да рекнем, нечувена. Господо, ја велим да ције ни ретко ни печувена него је обична и у другом свету са свим је обична ствар да кривац одговара за своја дела. Ја ћу вам ради примера навести ово, да сам ја читао у новинама да се тако дешавало са министрима, ако знам да је у Француској осудио горњи дом 1815 год. маршала Неја на смрт и одмах је стрељан и ако је био победилац у највећим биткама у корист Француске, дакле Скупштина је осудила министра на смрт и молим вас имајте на уму да је то било 1815 год. још у оно доба, кад смо ми тек помишљали да се развијамо у државном животу и почињали да се отимамо од Турака, већ онда се у Француској дошло до тога, да један министар, маршал не сме газити Устав и законе и Скупштина је могла донети одлуку, да буде осуђен и сутра-дан, пошто није имао коме да се жали изведен је и стрељан. Даље, господо, 1830 год. опет Французи оптужили су Полињана министра и све његове другове; он је такође оптужен за недеља и осуђен је био са друговима на вечити затвор, док су год живи, али су после 6 година били помиловани, буди узгред речено, да су осуђени баш за овај случај као што је један из наше тужбе, за распштање тек изабране Скупштине и тим повредили Устав и изборни закон. Дакле, то није ништа чудновато да се оптужују министри, ја се чудим од г. Гарашанина, јер знам да је и он читао о тим стварима и да зна да је тога и у другом свету било. На послетку ја му као пример могу навести, да је и у нашој Скупштини био оптужен Велимарковић, али он је тужен без Устава и закона, јер тужен је кадија код кадије, а пошто кадија није хтео да суди кадији, Вели-Марковић избегао је казну, — а ваља знати да је тужен за прљаво дело, за провеве ређе војеног материјала сигурно и новаца, што је из користољубља оштећено државу; и шта видите, господо, данас? Видите да је тај човек разним марифетлудима дотерао дотле да је приграбио $\frac{1}{3}$ део крунске власти, па онда одмах наставно тај понижавајући и штетни по државу посао, са својим верним и оданим младим колом либерала. Дивота леп пример за српске државнике!!

1877 године тужено је Мах Маконово министарство, али није било закона, по коме би он био кажњен.

Није дакле чудо, као што видите, господо, то кад је народ свесан свога права и тужи своје упростапитеље и душмане слободе и реда, него је чудо, кад народ има своје законе у земљи, а они те законе не поштују и не чувају, кад их је народ муком стекао и тек би онда чудо било, ако их нико не би тужио. Још има живи, људи, господо, у Србији, који су се борили пушкама кремењачама и Србију од Турака бранили, па како би изгледало, господо, да ми не можемо да бранимо права наша од наших тирана, који нам руше наша права и слободе.

Државник је народни изабраник и његова је дужност да он чува законе од повреде наше, а не да ми чувамо законе од повреде његове. Дакле, то није никакво чудо нити реткост, да министри одговарају, као што видите из поменутих случајева. То је свакако познато и г. Гарашанину.

Даље се г. Гарашанин позивао и тражио апсолутну правду и апеловао на нас, да ми кривцу праштамо и да не применимо строгост одређене казне. И ја вас, господо, позивам на апсолутну правду, и молим вас да се о делима ових

људи добро размислите, а уздам се да ћете и ви, а и суд сву строгост законске казне применити, и тим ћемо спречити у будућности сваки овакав поступак, па и поступак наше радикалне владе, која је пред нама, којој се и сад унапред кожа јежи кад овакав случај види. (Чује се: *тако је*). Јер, ако не буде то, господо, тако, онда ће нас и од сад јашити како ко хоће као и до сад. У исти мах, господо, ја вас закљичем чашћу вашом, да будете праведни, а у то се тврдо уздам, и кад, господо, будете праведни, ја не сумњам у осуду ових криваца.

Г. Гарашанин нанео је свима нама једну неправду, коју ја први од себе одбијам. Он каже, да смо ми унапред створили убеђење, да је режим од 9 августа до 1 априла лично нама крив. То, господо, не стоји. Мени, једном Ранку или ма коме другом од нас, није крив лично нико, али криви су сви целом народу и то сви, који газе Устав, газе законе и уништавају грађанска права појединих грађана. (Чује се: *тако је*).

Нама, који седимо у овоме Дому, као представницима народа, криви су људи, који су погазили Србинова права, и ми смо дужни да их тужимо за то, и то не с тога, што су они нама лично нешто учинили, него само за то, што су од мирне уставне државе и уређене направили једно разбојиште, што су невину крв пролили, што су велики број нејачи и сиrotиње на сокаку оставили; и најзад, што су тиранисали у опште народ српски. (Чује се: *тако је*). Дакле, виновнике овога дела морамо да тужимо за то, да на тај начин правду задовољимо, а надам се у савесност судија, да кривци, виновници дела, која се у тужби помињу, неће остати без осуде.

Г. Гарашанин казао нам је још нешто. Он вели, како он има тврдо убеђење, да је остао режим од 9 августа и даље, да би баш у овоме добу радикални кабинет, кога је на челу био г. Пашић био на оптуженичкој клупи и одговарао за недеља, која г. Гарашанин мисли, и да би он исто тако и тада изговорио једну овако ораторску, саветску, митрополитску беседу, препоручивао мир завађеној браћи, као чича Данило маслиновом границом. Ја признајем, да би он то тако урадио, јер је он заиста великодушан човек. Њега се ова ствар не тиче сад ништа, а сам зна, да је у својој владавини сила јада учинио и ћоравом срећом да је умакао од казне, па вели, кад њему нисмо ништа учинили, онда не треба ни овима, него као вели, „да пустимо и ове, а ја и остали раније смо измакли, па онда, пик Јово на ново.“ (Чује се: *тако је*).

Он мора дакле да брани свакога, јер је и он сам умакао од осуде, а то тако и јесте. Ја сам одговарао за преко 200 кривица измишљених, па сам свагда судом пуштен. Ја не знам ни сам за што је то тако, али ја знам, да који год има много кривица, па је и најмање образован, он нешто воли, за онога који је окривљен, да се измакне, мислим, да то долази по здравом разуму: вели, „па ја сам много више зала починио, па ме ни прст заболоо није, а што да овај мој колега одговара.“ То г. Гарашанин ради, као што би и ова оптужена либерална влада бранила њега, Гарашанина; јер знате, да врана врани очи не вади, — дакле, он то ради, као што би то и сви други учинили. (*Тако је*). То је он говорио из чисто свог рачуна и ја молим Скупштину, да има то на уму, да је не занесе тај ораторски говор г. Гарашанина, јер то није истина, да је он то бранио са правног гледишта, но са гледишта рачунског. Молим вас, дакле, да имате то на уму и да онда решите ствар по свом убеђењу.

Ја сам се са мојим говором мало дуже задржао, а сад још имам да вам обратим пажњу на један пасус г. Рибарца. Он нам пријети. Он на завршетку свога говора каже: „Не заборавите, господо, да је од Капитола до Гарпејске Стене само један корак,“ а ја би њему казао, да је од онога места, где је седео, као министар, па до оптуженичке клупе, где је три дана седео, те за своја злочина дела одговарао, само 6 педи, и то му је требало пасти раније на памет, да је од тога места, где је као министар седео, па до места на коме је као оптужен седео тако мало растојање, и онда сигурно да је на тај размак пред нама гледао и помишљао, данас као кривац не би одговарао. (Жадор, чује се: *тако је*)....

Са овим сам завршио мој говор и остављам Скупштини, па нећа реши како мисли, да је најправедније, а ја држим, да су оптужени криви и да казну избећи неће. (Из клуна скупштинских, од посланика и са галерије, вичу, „Живео“).

Поп Здравко Пауновић — Господо, у историји српског државног живота, мени се чини, да до данас није било важнијег и озбиљнијег питања, а у исто време и жалоснијег, гнуснијег и за народ српски срамнијег дела од овог, које се данас пред Скупштином налази. Ја, као Србин, као свештеник, као народни посланик и човек, коме је свагда истински на срцу лежала будућност и напредак народа српског, који сам свагда љубио и бранио народна права и слободе, љубио ред и потпомагао законитост у земљи, са болом у души устајем да говорим о овом кобном и жалосном питању, које је по несрећи данас пред нама. Још у напред изјављујем, да бих волео и далеко срећнији био, и осећао се радоснији, да је дао Бог то, да су Србија и српски народ били сачувани од овакових дела и примера, те да се поред премногих важности и озбиљних питања, која се тичу напретка, среће и благостања народног, народна Скупштина не мора и са овима забављати, скупоцево време и народни новац трошити, а на штету далеко битнијих и пречих питања и послова.

Али кад није тако, онда је дужност наша као народних представника, да се зауставимо на овом факту, да га што правилније решимо, јер то захтевају интереси отаџбине и народа српског. Жалосан је и сам тај факт, што се пред Народном Скупштином ово несрећно дело налази, а још је жалосније, што је Скупштина Народна силом околности и несрећних догађаја у земљи натерана, да своја народна права, Устав и законе мора да брани од својих синова; а најжалосније је то, што је српски народ натерат да се брани од својих рођених синова, који су најозванјани били да народна права, Устав и законе чувају и бране као највећу светињу и као зеницу ока свог, јер су од народа за ово скупо плаћени и за ово земаљским и божијим законом позвани и одређени. И место да они народна права и земаљске законе и народ чувају, они су учинили да народ српски мора да се брани од њих, њихових зала, угурсузулка, силе и нечувене тираније.

Пред нама су дела оних људи и оне владе, која се сама назвала и вазда с хвалом назива „влада слободоумна“ и „толеранције“, али која је на делу највише свакада и свуда гонила слободу и била највећи њен тиранин.

Пред нама су дела оних људи, оне владе, која је свакада и на сва уста проповедала ред, мир и законитост, а у ствари и на делу пак, они — либерали — су вазда били творци нереда, немира и незаконности у земљи.

Они су себе вазда и искључиво називали творцима Устава и чуварима уставности, и јединим љубитељима среће и благостања народног, а у ствари и на делу, они су били вазда највећи нарушитељи Устава и закона, или краће рећи, они су вазда били гробари српске уставности, народних права и слобода, гробари српске будућности, напретка и благостања.

Исторја српског народа препуна је несрећних дана и догађаја у последњим годинама живота свога. И баш онда када ми и цео народ српски, мишљасмо и надаммо се, да су за Србију и српски народ наступили бољи и срећнији дани, тада историји српској би суђено да у листове своје прибележи још доста велики број грехова и безакоња, која народу и земљи српској учинише српски синови.

Тек што беху зарасле оне тешке ране на рањеном организму срп. државе, и које му ране зададоше власници српски, на жалост и опет и под најслободоумнијим уставом нађоше се људи, који ове ране позледнише, и који земљи и намученом народу српском опет почеше чинити свака зла и несреће.

Поред дакле свију несрећа, које српски народ памти од давнашњег и ранијег времена, народу српском би суђено, да и под најслободнијим Уставом, који је српски народ крљу својом платио и задобио, запамти ону владу, која себе крсти

именом „слободоумља и толеранције“ а која земљи и народу почини толико зла и несрећа, које дотле није запамтио; која поче владати онако, како им је од баба остануло, т. ј. како годи њима и њиховим личним и партиским циљима. Мени се чини да у Србији данас нема ни једног поштеног човека и правог пријатеља будућности српске, који не проклиње оно несрећно стање и доба, које народ српски притискаваше и дављаше од 9 Августа до 1 Априла ове године. Сви ми, који смо овде и цео српски народ, очевици и сведоци смо свију оних зала и несрећа, које српски народ претрпео од оне проклете и црне владавине, која назива себе „владом толеранције.“ Сви смо ми сведоци оних свију зулума које почини прошла влада са својим чиновницима народу српском и које српски народ не памти ни за време петвековног робовања под турцима; сви смо сведоци, како се под именом и формом праве чисте и потпуне уставности од стране бивше владе и либералних власника народ српски нечувено гођаше на најгнуснији начин. Сви смо сведоци, како се скупоцена народна крв немилостиво просипаше, и српском крљу српска земља натапаше. Сви смо сведоци, како се српски најпоштенји грађани не само гађаху и апшаху него и убијаху у својој рођеној земљи, на прагу своје рођене куће, а за своја рођена права, а то само и једно за то, што то гођаше влади, која своје жеље и партиске смерове хтеде за закон протурити.

За сво време ова влада „толеранције“ држала се оног језуитског начела: да циљ оправдава средства. Њима је била циљ да, као год што су дошли неправилним путем на владу, да тим путем и владају као што и сам г. Рибарац рече, до пунољества Краља. А да то постигну, они су употребљивали сва средства, којих би се сваки Србин и поштен човек морао стидети. Све што је Србину најмилије и најсветије било, т. ј. закон и правда и морал и Устав као најаче основе за правилно и успешно напредовање у сваком погледу, они су немилостиво жртвовали својим страстима и ђефовима. Либерална влада, која је непарламентарним путем дошла на управу земље, још из раније је знала да је цео народ српски против ње, али кад дође на управу још се боље увери да се народ српски као свесан не даде заварати њиховим лажним и варакаласним обећањима и програмима, којим се она тако с хвалом размеће, јер сви прави Срби, који истински желе напредка народу српском бежаху против њих. Дакле, само они, са маленим бројем својих присталица и ђифта стајаху утаборени прогив целог народа српског. Одма по примању управе у своје руке у државну службу, а за народно благо почеше лиферовати већином људе, којима ништа свето и узвишено није, људе, који ништа друго не знадијаху, већ бити верне слуге и измеђари неморалних прохтева неколико власника либералних, људе, који бежаху све, само не Срби и љубитељи народа, и којима — многим од њих — неби, као што вели наш народ, смели поверити ни два ћурка да чувају, а камоли, дати им да они управљају народом и буду носиоци закона реда и поредка, што у главном и сам г. Рибарац пред Скупштином признаде, да је имао чиновника у чију се памет и савес не сме много полагати. Признајем да је и међу њима било људи часних, али њих је било врло мало; али и они су, само зато што нису хтели вршити ђефове Рибарћеве, осетили фијук бича његовог. Овим и оваквим чиновницима нека је част и поштовање.

Са оваким дакле, политичким и моралним развратницима отпочела је либерална влада своју каријеру. Прва им је дужност била да зађу по срезовима и општинама из куће у кућу и да уписују нешто милом а нешто силом кога год стигну у либерале. Из њихових новина ко је читао могао је видети да се више уписало у либералну странку, него што је било свега народа у Србији и мушког и женског. За овим они су одмах учинили јуриш на општине и на кметове на општинску и окружну самоупрату, на учитеље, ове вредне трудбенике и носоце народне просвете и културе, на попове и све у опште виђење људе из свих сталежа, који се противљаху њиховој самовољи и неморалним прохтевима. Ко год се противно њиховим личним смеровима и амбицијама они су га гонили и по могућ-

одређивали. Почели су обијати суднице, отимати печате регенте наменити а збацити председнике општина и одборнике и за кратко време учинише „дар — мар“ по целој земљи. Апсане напунише, школе испразнише, учитеље разгнаше, фалзификате и печувене кајишарлуке приликом избора починише, народну крв на све стране пролише, једном речју: учинише разврат и несрећу тако, да у Србији не беше ни где мира и весела дана за часне грађане ове земље, не беше сигурности ни за живот ни за имање.

За ове и овакве развратнике ништа у Србији није остало узвишено, свето и чисто. Устав и законе порушише и погазише, па се ни тим нису задовољили, што апсане и гонили, прве грађане ове земље, него су и војску српску, ову узданицу и одбрану народну осрамотили, и противу отаца и браће своје подigli и употребили, те и њоме суднице отимали и побиле толики народ, те на тај начин оставили су толику си-рочад српску без отаца. Тако је српска пушка Србина погађала, и српска крв српску земљу натанала. Па је и то овим кришеним Турцима било мало, него и достојанство Државног Савета, тог највећег административног тела у држави обесвештише, па најзад и достојанство и светињу Народне Скупштине и овог светог дома обесвешташе и све, па чак и државу у штање доведоше. Све дакле, ово и овако рађаше се у име Устава и закона, у име правде и морала, у име — као што г. Рибарац с хвалом рече — Српског Краља и славу народа, а то једино да би себе подigli, а народ с Краљем и обратом завидили и отуђили, и бистру ситуацију у земљи замутили, те у њој мало више рибице, за себе и своје присталице уловили, али им ова најзад приседе и у грло стаде. Они се не стиђаху јавно говорити и претити при гласању, да ко није с либералима, тај је противу Краља и отаџбине! На сваког се противника овако гледало, а с њима као и противницима Краља и отаџбине и поступало. Пред овим црним плотунима страсти и куршу мима њихових ђефова и обести поче све надати.

Народ изгуби веру у правду и моћ закона, изгуби веру у све, што је у Србији народу најсветије. Сва му је нада још остала у Богу. Према таквом стању у земљи, лако је свима појмити каква несрећно стање беше у народу, као и какве муке и патње народ наш трпљаше? Беше, дакле стање какво народ није памтио ни патио ни у доба робовања под Турцима. Каквим пак именом да назовемо оне људе и ону владу, која овако несрећно стање у земљи створи? Како да назовемо ону владу и људе, који свој народ и отаџбину своју огласи за највећег душманина и непријатеља? Ја не знам како другојачије, већ да је назовемо владом разбојничком, делиц-ском, крволочком и несрпском.

Каквом смо се пак добру у оваквом стању могли надати као и каква је сигурност у земљи била, то нам је свима познато. Савршено никаква, земља је дошла у такав положај да је сваки Србин морао да тражи сам себи заштите, јер ове нигде не могаше наћи, где мораше и требаше да је нађе. Извор правде, законитости, реда и поретка беше замућен и скоро и са свим пресушио се.

Поштеним грађанима српским није било остало ништа друго, него да бегају у туђину, или да са пушком иду у шуму и одатле да се бране и спасавају од ових својих плаћених душмана и крвника.

Дакле, кажем, закони, Устав, ред и поредак у земљи као и све у опште врлине, без којих се народ и држава не могу ни замислити, и још мање без истог опстати, све је то било за њих „бофл еспан“, који су они јефтино продавали, и немилостиво жртвовали својим страстима и ђефовима.

Ванаји народа српског, јаук и писка невинне дечице, јаук и кукава српских мајки и српских жена, чији се родитељи, синовци, мужеви, ранители бранитељи гањашу ашпаху и убијаху, разлегаху се по свој земљи и народу српском. Ванаји ови допреше до Бога, и до једине наде српске, до узданице српске до Краља српског, који разумеде ванај свога народа и тешко

стање у земљи српској разумеде и похита му у загрљај и у помоћ. Једном својом одлучном речју, и великим а славним чином од првога априла спасао је отаџбину и народ свој, спасао и сачувао Устав и законе као тековину његових узвишених предака и народа, а у исто време пресекао је конач неправди и поставио темељ законитости и правди. Дакле, ту је владавину либералну, као штетну, убитачну и опасну по земљу и народ српски осудно сав народ и све српство па и сам владар и сам Бог. Чином од првога априла, који је по мом мишљењу најсветанији чин у историји српског народа, и који ће бити записан златним словима, Краљ је положио темељ правди чистој и потпуној уставности, реду и поредку и потпуној законитости у земљи и народу.

Овим великим чином краљ српски овековечио је име своје и име Србиново. И овоме великају српском, овој узданици српској, данас, у овом светом дому народњем, кличем у име своје и својих бирача „живео“. (Скупштина се одазва са: „живео“). У исто време сматрам за своју дужност, да свима онима, који су Краља помагали у томе тешком задатку, и по Србију спасоносном делу, да и њима кажем „хвала“ (Скупштина се опет одазва и њима са: „хвала“). Али као што им данас кажем хвала, бићу свагда готов, да их осудим, ако би пошли трагом, којим су ишли њихови претходници, који су данас на оптуженичку клупи. Кад све то знамо, кад смо све ово својим очима гледали, кад факта имамо у шакама, онда зар смеју преставници народа — Народна Скупштина преко тога онако и ћутке прећи; и зар ми тиме не бисмо отворили широм врата будућим владама, да се свака титра са чашћу и животом нашим како она хоће и кад јој се како прохте. Зар тим ћутањем не бисмо дали маха да појединци могу радити шта хоће на рачун народа и земље српске. Ја мислим, да треба једном Народна Скупштина да прекине и за свагда раскрети са тим тиранима, који хоће на рачун својих ђефова да жртвују велике интересе народа и земље. Једном треба рашчистити са свима тим власницима, који хоће да цепају и нарушавају народна права, Устав и законе, које је народ са великим жртвама извојевао.

Треба дакле, једном учинити крај овим трзавицама и забунама у земљи и народу, треба једном учинити крај свачијој тиранији и самовољи, треба једном за свагда свакога натерати у границе закона те да се више никад и нико не сети против јасних закона, чинити своје ђефове и задовољавати своје страсти и амбиције, и тиме земљу у забуну доводити, и место напретка назатку и несрећи намерно гонити. Постарајмо се да буде темељ добар, па ће све бити добро. Постарајмо се да буде реда и законитости у земљи и најуре озго, код министара и у опште свих власти, па ће одмах бити мира и поретка и сваког благостања среће и љубави и код народа. Не буде ли тога горе на извору, онда знајмо да ни у народу и држави овог бити неће и не може. Докле буду на управи земље били људи овакви, какви су били либерални министри дотле би било забуне и несреће у земљи и у народу. Народ српски жељан је мира и спокојства, жељан реда и законитости, јер је ово једини спас његов, и пут којим ће моћи да се опорави и пође путем напретка у сваком погледу.

Народна је љубав осведочена према Краљу и отаџбини. Народне су симпатије и сви погледи упућени на Краља ослободитеља и спаситеља. Народ је управо своје очи једино на Краља и Скупштину, на ова два највећа фактора у земљи и од њих с правом тражи мира и спокојства.

(Наставиће се)